

LEADER Netwerk Nederland

Met **LEADER** komt het platteland tot bloei

Medegefinancierd door
de Europese Unie

LEADER – een verbindende kracht op het platteland

Het Nederlandse platteland staat voor unieke kansen en complexe uitdagingen. Het LEADER-programma vormt hierbij al vele jaren een belangrijke schakel in (de uitvoering van) het Gemeenschappelijk landbouwbeleid en daarmee ook in het huidige Nationaal Strategisch Plan (NSP).

Met als rode draad *LEADER brengt het platteland tot bloei* maakt dit boekje zichtbaar hoe de LEADER-methode werkt in de praktijk. Halverwege het programma zijn de projecten in volle gang, komen nieuwe initiatieven op en zijn er volop lessen te leren. Dit is dus een goed moment om terug te kijken op wat er al is neergezet én vooruit te kijken naar wat nog moet komen.

In mijn rol als directeur van de Regieorganisatie GLB zie ik hoe LEADER een unieke positie inneemt. Het is een gebiedsgerichte samenwerking waarin publieke en private partijen gezamenlijk invulling geven aan lokaal verankerde doelen. In gesprekken met gedeputeerden hoor ik breed gedragen waardering, vooral voor de sociaal-economische component die LEADER toevoegt aan het NSP. Waar andere GLB-instrumenten zich richten op agrarisch-technische verbetering, legt LEADER de nadruk op verbindend werk, ondernemerschap en burgerparticipatie. LEADER zorgt zo, samen met veel aanvullende initiatieven en middelen van provincies, voor de leefbaarheid en economische vitaliteit van het platteland. Dat is essentieel in deze tijden van grote veranderingen in de landbouw en daarmee in de leefgemeenschappen op het platteland.

De zesendertig projecten en de interviews in dit boekje illustreren de diversiteit van de LEADER-aanpak. Van sociale initiatieven die dorpskernen levendig houden tot economische projecten die lokale circulaire ketens versterken en ecologische interventies voor natuurherstel. De thema's – sociaal, ecologisch en economisch – lopen net als in de werkelijkheid door elkaar.

De LEADER-aanpak toont hiermee haar meerwaarde. Dat geldt voor de directe resultaten van individuele projecten, maar ook voor het vermogen om langdurige netwerken te creëren. Er ontstaat vertrouwen tussen actoren die anders misschien zelden met elkaar samenwerken. Een volledige evaluatie komt aan het einde van het programma, maar deze tussenstand geeft alle reden om met vertrouwen de tweede helft in te gaan. Daarin hopen we op meer van hetzelfde, met oog voor de grote transities die voor ons liggen.

Met dank aan alle betrokkenen in de 31 gebieden die werken aan een bloeiend landelijk gebied.

Henk Reinen

Directeur Regieorganisatie GLB
Nederland

Augustus 2026

Colofon

Uitgave van
LEADER Netwerk Nederland, www.l-n-n.nl

Teksten en samenstelling
Marianne Breedijk, Ilia Neudecker, Bart Soldaat
met medewerking van Regieorganisatie GLB voor hoofdstuk 6

Teksten en redactie
Jan Johan ten Have, Ten Have Tekst

Ontwerp
Janty Heeres, Janty Design

Druk
Provincie Groningen

Fotomateriaal
De redactie heeft haar uiterste best gedaan om te achterhalen of er op de gebruikte foto's auteursrecht rust. Waar dit het geval is, is de naam van de fotograaf bij de betreffende foto vermeld.

September 2026

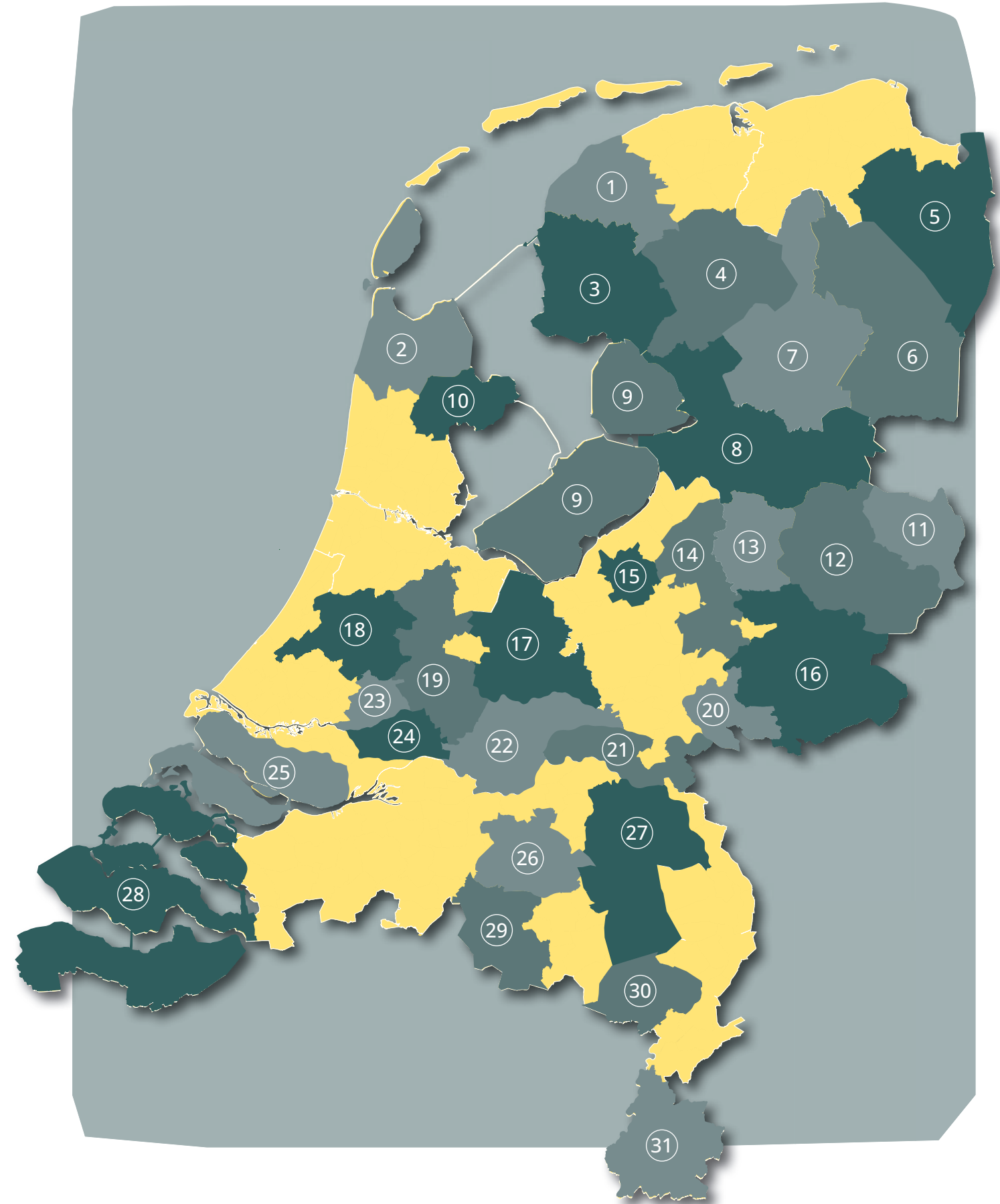

Inhoudsopgave

De LEADER-gebieden in Nederland	6
Inleiding: Halverwege	8
Interview Petra Doornenbal	10
H1. LEADER, al 35 jaar een vaste waarde op het platteland	11
Interview Wim van Gorkum	13
H2. De start van het NSP en het maken van de LOS'en	14
Interview Ivka Orbon	16
H3. De oogst	17
Projecten thema sociaal	18
Interview Marjon Verkleij	20
Projecten thema sociaal	21
Interview Nico Druif	25
Projecten thema ecologisch	26
Interview Perry Ceelen	32
Projecten thema economisch	33
Interview Fabiënne Overbeek	39
H4. Samenwerking en uitwisseling	40
Interview Erica Mulder	42
H5. De rollen van de LAG	43
Interview Maris Seijben	45
H6. Meerwaarde van de LEADER-aanpak	46
Interview Henk Emmens	48
H7. Terugkijken, rondkijken én vooruitblikken	49
Lijst met afkortingen	50

De LEADER-gebieden in Nederland

1. Noordwest-Fryslân
2. Kop van Noord-Holland
3. Zuidwest-Fryslân
4. Zuidoost-Fryslân
5. Oost-Groningen
6. Oost-Drenthe
7. West-Drenthe
8. Noord-Overijssel
9. Flevoland
10. Westfriesland
11. Noordoost Twente
12. Zuidwest Twente
13. De Kracht van Salland
14. IJsselvallei
15. Geus
16. Achterhoek
17. Utrecht-Oost
18. Hollandse Plassen
19. Weidse Veenweiden
20. De Liemers
21. Rijk van Nijmegen Maas en Waal
22. Rivierenland
23. Krimpenerwaard
24. Alblasserwaard
25. Zuid-Hollandse Eilanden
26. Het Groene Woud
27. De Brabantse Peel
28. Zeeland
29. Kempenland
30. Weerterland
31. Zuid-Limburg

Halverwege

Voor u ligt een nieuwe uitgave van LEADER Netwerk Nederland, het samenwerkingsverband van Nederlandse LEADER-gebieden.

In deze periode 2023-2027 zijn dat er 31 (zie overzichtskaart op pagina 7). De titel van dit hoofdstuk – *Halverwege* – duidt op het feit dat we ons (inmiddels ruim) op de helft van de uitvoering van het LEADER-programma 2023–2027 bevinden. Daarom is het tijd voor een tussenbalans!

LEADER maakt deel uit van het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB). De Nederlandse invulling van dit Europese kader is vastgelegd in het Nationaal Strategisch Plan (NSP). Het huidige GLB kent tien doelstellingen¹. LEADER dient in ieder geval bij te dragen aan de doelen ‘het platteland vitaal houden’, ‘klimaatverandering bestrijden’, ‘zorgen voor het milieu’ en ‘landschappen en biodiversiteit bevorderen’. Daarnaast kan LEADER ook bijdragen aan de andere doelen van het NSP, zoals zorgen voor een eerlijk inkomen voor de boeren.

In een eerdere uitgave² lieten we aan de hand van voorbeelden van projecten zien hoe LEADER bijdraagt aan alle doelstellingen van het GLB. Dit volgt haast vanzelfsprekend uit de gebiedsgerichte, integrale bottom-upbenadering die kenmerkend is voor de LEADER-aanpak. Alle belanghebbenden in een gebied bepalen samen wat de relevante doelen zijn. Die doelen passen bij de behoeften van en kansen voor hun eigen platteland en vormen samen de Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS).

Hoe LEADER binnen het Nationaal Strategisch Plan vorm krijgt en hoe de gebiedsprocessen in de 31 gebieden zijn georganiseerd om te komen tot eigen programma's - Lokale Ontwikkelingsstrategieën - is terug te vinden in hoofdstuk 2.

Een selectie van 36 projecten uit de 31 gebieden in deze nieuwe uitgave onderstreept nog eens dat LEADER bijdraagt aan alle doelen van het GLB. Deze selectie is samen met een korte uitleg over de zeven pijlers van de LEADER-aanpak te vinden in hoofdstuk 3. De projecten zijn ingedeeld in drie hoofdcategorieën: sociaal, economisch en ecologisch. Samen bestrijken ze de volle breedte aan doelen die van belang zijn voor de toekomst van de verschillende plattelandsgebieden.

Hoe mooi en aansprekend ook, LEADER is meer dan een eenvoudige optelsom van individuele projecten. Naast het opstellen van een Lokale Ontwikkelingsstrategie en het steunen van projecten bestaat de werkwijze uit netwerkopbouw, kennisdeling, evaluatie en communicatie. De L van LEADER staat dan ook voor liaison, Frans voor verbinding. We zetten de LEADER-aanpak in om initiatieven actief en duurzaam met elkaar te verbinden, zodat 1 + 1 meer dan 2 wordt. De LEADER-werkwijze creëert zodoende een hefboomeffect.

Samenwerking is een integraal onderdeel van de LEADER-aanpak. Dit kan samenwerking zijn tussen initiatieven binnen het eigen gebied, maar ook tussen gebieden in Nederland of in andere landen van de Europese Unie. Hoofdstuk 4 gaat hierop in aan de hand van concrete voorbeelden.

Ook de organisatie van de uitvoering van elke Lokale Ontwikkelingsstrategie vergroot de impact. Die uitvoering ligt namelijk in handen van een Lokale Actie Groep³, samengesteld uit een representatieve afspiegeling van lokale belanghebbenden, publiek en privaat. De LAG vertegenwoordigt in zichzelf daardoor sociaal kapitaal en werkt via haar netwerken en verbindende activiteiten aan vergroting hiervan. In hoofdstuk 5 komen de rollen van de LAG uitvoerder aan bod. Ook kunt u een aantal interviews met LAG-leden en andere direct betrokkenen lezen in deze uitgave.

1) https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance/key-policy-objectives-cap-2023-27_nl

2) 100% LEADER. Klaar voor de toekomst: https://www.l-n-n.nl/wp-content/uploads/Leader_brochure_2019_040919_DIGITAAL_interactief.pdf

3) Lokale Actie Groep is een vertaling van Local Action Group, door sommige LAG's ook wel vertaald als LEADER Aanjaaggroep

Met deze nieuwe uitgave willen we laten zien dat de LEADER-aanpak veel meer is dan alleen een boekje van lokale initiatieven. LEADER heeft de potentie om aanjager en drager te zijn van ontwikkeling voor een vitaal, duurzaam en aantrekkelijk platteland. De lokale gemeenschap leidt deze ontwikkeling. Deze meerwaarde van de LEADER-aanpak krijgt daarom meer aandacht in de monitoring en evaluatie van LEADER. De eerste contouren hiervan krijgen vorm aan de hand van de midterm-evaluatie die in alle LEADER-gebieden is uitgevoerd. In hoofdstuk 6 vatten wij het beeld samen dat daaruit naar voren komt.

Om alles in een langjarig perspectief te kunnen zien, beginnen we in het volgende hoofdstuk met een schets in vogelvlucht van de geschiedenis en evolutie van LEADER, van 1991 tot nu.

We sluiten deze uitgave af met een korte vooruitblik op de tweede helft van deze periode en op de voorbereiding van de nieuwe periode, 2028–2034, alweer de zevende LEADER-periode.

Veel leesplezier!

Petra Doornenbal

Burgemeester Petra Doornenbal over de kracht van LEADER

In het oostelijke deel van de provincie Utrecht bruist het van de ideeën en Petra Doornenbal wil ze allemaal een kans geven. Als vicevoorzitter van de LAG LEADER Utrecht-Oost helpt zij vernieuwende plannen van inwoners en ondernemers van de grond te komen. “Een overheid is er om de samenleving te ondersteunen en te stimuleren, en bereikt gewenste doelen nooit alleen, maar je moet het echt hebben van de impulsen uit de samenleving.”

Verbinden geeft energie

Juist dat verbinden geeft haar energie. “Je ziet gewoon dat er heel veel leeft en bruist in het landelijk gebied”, vertelt de waarnemend burgemeester van Wijk bij Duurstede. Sinds maart staat zij aan het roer van die gemeente. Daarvoor was zij bijna tien jaar burgemeester van Renswoude, een kleine gemeente op de zandgronden met veel agrarische bedrijvigheid. Haar bestuurlijke wortels liggen in de provincie Utrecht, waar zij eerder als statenlid het landelijk gebied behartigde. Ze is getrouwd met een oud-loonwerker en kent als zodanig de agrarische wereld ook vanuit de praktijk.

Welke uitdagingen ziet zij in haar eigen regio? Het antwoord komt zonder aarzelen. “Wij zijn zo dichtbevolkt dat het areaal landelijk gebied steeds kleiner wordt”, zegt zij. Op dat krimpende platteland rusten veel ruimteclaims. Toch ziet de burgemeester daar ook een kans. “Hoe krijgen we de verbinding tussen stad en platteland steeds beter?” Een stedeling kijkt soms wat romantisch of juist wat negatief naar het buitengebied. Daar valt volgens haar veel te winnen, bijvoorbeeld door mensen het platteland echt te laten beleven.

Experimenteren is leren

Hoe belangrijk is LEADER dan voor de regio? “Het is voor een project gewoon echt het verschil tussen wel of niet kunnen starten”, stelt zij. Een steuntje in de rug brengt goede ideeën van de grond die anders waren blijven liggen. Ook ruimte om te experimenteren hoort daarbij. “Bij experimenteren is een mislukking ook een succes”, zegt zij. Anderen leren namelijk weer van de kennis die zo’n proces oplevert.

‘We willen in de toekomst niet in een openluchtmuseum wonen’

De vicevoorzitter hoopt dat steeds meer mensen ontdekken wat LEADER kan betekenen: “Mijn wens is dat we LEADER samen één grote olievlek laten zijn. Dat levert meer op dan alleen mooie projecten. Er zit saamhorigheid in en een versterking van identiteit. En dat raakt aan iets groters. Uiteindelijk is dat de basis van leefbaarheid. Het landelijk gebied is dat dubbel en dwars waard. We willen in de toekomst niet in een openluchtmuseum wonen.”

Petra Doornenbal, vice-voorzitter LEADER Utrecht Oost

LEADER, al 35 jaar een vaste waarde op het platteland

Hoe het allemaal begon

Het plattelandsbeleid van de Europese Unie ontstond in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Door allerlei (economische) ontwikkelingen begonnen mensen naar de stad te trekken en dat was te merken op het platteland. Het beleid bestond in eerste instantie uit werkgelegenheidsprogramma's waarin de contouren van de LEADER-aanpak al zichtbaar waren: een gebiedsgerichte aanpak en een lokaal partnerschap op basis van een Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS). De Europese Commissie verankerde deze aanpak uiteindelijk en breidde deze uit in de LEADER-aanpak.

Als een beleidsexperiment werd het eerste LEADER-programma opgezet en uitgevoerd voor een periode van drie jaar (1991–1993). Dit programma was uitsluitend gericht op de armste plattelandsgebieden met de meeste leegloop. Het programma telde uiteindelijk ruim tweehonderd LEADER-gebieden, waarvan één in Nederland (Greidhoeke Noard in Friesland). Er werd een LEADER-observatorium opgezet om de ervaringen met deze experimentele aanpak in kaart te brengen en aanbevelingen te doen voor een vervolg.

Dat vervolg kwam er in de vorm van een volwaardig LEADER-programma als onderdeel van de Europese structuurfondsen in de periode 1994–2000: LEADER II. Omdat de criteria voor deelname erg strikt waren, kwamen slechts vier gebieden in Nederland in aanmerking om mee te doen.

Het net wordt wijder uitgeworpen

Het LEADER-programma zou na deze periode eigenlijk stoppen. Maar het bleek dermate succesvol dat besloten werd er nog een periode mee door te gaan: LEADER+.

Tegelijkertijd werden de criteria om deel te nemen versoepeld, waardoor meer plattelandsgebieden mee konden doen. Ook regio's zonder een krimpende plattelandsbevolking kwamen in aanmerking. Het aantal LEADER-gebieden in Nederland verzevenvoudigde: van vier naar 28! In deze periode werd de positie van de Lokale LAG geformaliseerd en werd vastgelegd dat overheden daarin nooit de meerderheid mogen vormen.

Let's mainstream!

Ondanks het succes van de bottom-up LEADER-aanpak leek het er sterk op dat LEADER na de LEADER+-periode zou stoppen. De redding kwam in de vorm van het Fonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO), de zogeheten tweede pijler binnen het Gemeenschappelijk landbouwbeleid.

De eerste pijler bestond en bestaat met name uit de directe betalingen aan agrariërs. De tweede pijler ging van start in 2000, tegelijk met LEADER+. In de vervolgperiode (2007–2013) werd LEADER in het ELFPO opgenomen, gemainstreamd zoals dit in het bureaucratisch jargon heet¹. En er werd vastgelegd dat ten minste vijf procent van het budget voor plattelandsontwikkeling (de tweede pijler) ten goede moest komen aan LEADER. Lidstaat Nederland reserveerde maar liefst tien procent en het aantal LEADER-gebieden steeg naar dertig. LEADER werd zo een serieus en waardevol instrument voor plattelandsontwikkeling!

Roerige tijden

In de periode 2014–2020 waren het andere tijden met andere prioriteiten. Er werd haast gemaakt met de verduurzaming van landbouw en platteland, waardoor er in deze periode in Nederland geen tien maar vijf procent beschikbaar kwam voor LEADER. Het aantal gebieden daalde daardoor naar twintig. Het was een roerige periode voor LEADER als gevolg van de COVID-19-pandemie. Vanaf 2022 werden ook de gevolgen van de oorlog in Oekraïne merkbaar. Dit maakte de uitvoering van het LEADER-programma lastiger, maar niet onmogelijk. Vooral individuele projecten hadden er last van: vrijwilligers konden niet aan de slag, er kwamen geen inkomsten binnen om projectkosten mee voor te schieten, de kosten stegen en er was terughoudendheid bij banken. Het kwam voor dat projecten de ene dag afgerond waren en de volgende dag alweer dicht moesten.

LEADER krijgt een nakomeling

Parallel hieraan deed een nieuw fenomeen zijn intrede: de LEADER-aanpak kon in deze periode ook in andere Europese structuur-fondsen worden ingezet. Dit gebeurde onder de naam Community Led Local Development (CLLD), letterlijk vertaald: door de gemeenschap geleide lokale ontwikkeling. Veel lidstaten maakten hiervan meteen gebruik.

¹ De nationale uitwerking vond plaats in Plattelandsontwikkelingsprogramma's, afgekort POP. Voor de opeenvolgende periodes kregen deze een volgnummer: POP2 (2007-2013), POP3 (2014-2020).

In Nederland was er binnen het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling in deze periode één CLLD-groep actief, in Scheveningen.

In de loop van 2020 werd ook duidelijk dat de lidstaten en de Europese Commissie meer tijd nodig hadden om tot overeenstemming te komen over de nieuwe Europese begroting. Uiteindelijk leidde dit tot een verlenging met twee jaar van alle Europese programma's en dus ook POP3 (POP3+) en LEADER. Gebieden die hun budget al (bijna) helemaal hadden benut, kregen extra geld. Andere gebieden konden het nog onbenutte budget alsnog inzetten. Voor projecten die door de pandemie vertraging opliepen, betekende de verlenging extra uitvoeringstijd. Die tijd was zeer welkom. Uiteindelijk zijn er tussen 2014 en 2022 ruim zevenhonderd LEADER-projecten uitgevoerd.

Na 35 jaar: een tussenbalans

Ten tijde van het schrijven van dit boekje zijn we halverwege de NSP-periode (2023–2027) en hebben de LEADER-gebieden net hun midterm-evaluatie uitgevoerd (zie hoofdstuk 6).

In deze periode is er een recordaantal van 31 LEADER-gebieden, elf meer dan in de vorige periode.

De gebieden krijgen ondersteuning van LEADER Netwerk Nederland (in 2018 opgezet door de toenmalige LEADER-gebieden) en de Regieorganisatie GLB. Zij organiseren verschillende activiteiten en bijeenkomsten om de vele (nieuwe) LAG-leden en LEADER-coördinatoren te ondersteunen bij de uitvoering, bij versterking van het netwerk en bij het delen van de opgedane kennis uit de projecten.

Meer nog dan in andere periodes is monitoring een belangrijk onderdeel van het LEADER-programma. Naast harde, kwantitatieve output (zoals aangegeven door resultaatindicatoren) worden door alle LEADER-gebieden in Europa nu ook de zachte kanten van de toegevoegde waarde van LEADER in kaart gebracht. De toegevoegde waarde bestaat uit drie onderdelen: de opbouw van sociaal kapitaal in de gebieden, beter beheer en bestuur in het gebied (en de rol van de LAG als aanjager, ondersteuner en uitvoerder daarbij) en betere resultaten (projecten met LEADER-kenmerken, meer continuïteit en impact).

Programma	Periode	Aantal gebieden
LEADER I	1991 – 1993	1
LEADER II	1994 – 2000	4
LEADER +	2001 – 2006	28
LEADER in POP2	2007 – 2013	30
LEADER in POP3	2014 – 2020 + 2	20
LEADER in NSP	2023 - 2027	31

Wim van Gorkum

Ook na 25 jaar nog even gedreven: LEADER-coördinator Wim van Gorkum

Wim van Gorkum, LEADER-coördinator Zuidwest-Fryslân

'Je voelt ook de power en de passie waarmee mensen hun verhaal vertellen. Dat geeft vertrouwen'

In LEADER-regio Zuidwest-Fryslân bepaalt niet de mooiste uitleg op papier wie subsidie krijgt, maar de pitch. Coördinator Wim van Gorkum begeleidt het hele proces en bewaakt de balans tussen geld, gevoel en draagvlak. Dat de coördinator hier zo aan hecht, komt voort uit zijn eigen loopbaan. In 1993 ging hij aan de slag bij de provincie Fryslân, eerst bij de groen-blauwe thema's: waterhuishouding en milieu. Toen de provincie in 2001 in alle regio's projectbureaus opzette, koos hij bewust voor het werk dicht bij de mensen. "Ik vond het leuk om bij de boeren aan de keukentafel te zitten ", vertelt hij.

In Zuidwest-Fryslân loopt elke LEADER-aanvraag via de coördinator. Hij voert de intake en doet aan verwachtingsmanagement, want er is meer animo dan geld. De regio werkt met twee tenders per jaar. "Dan ontstaat er concurrentie", vertelt hij.

Inhoudelijk draait het om de drie thema's uit de Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS): een landschap om trots op te zijn, een toekomstbestendige agrarische regio en veerkrachtige kernen met een inclusieve gemeenschap.

Pitchen

Een maand voor elke deadline pitchten de initiatiefnemers hun plan, en dat onderdeel weegt zwaar. "Je kunt een prachtig plan op papier zetten. Maar als je pitcht en je valt bij een paar vragen door de mand, dan zie je dat de projecten bij de beoordeling lager scoren. Je voelt ook de power en de passie waarmee mensen hun verhaal vertellen. Dat geeft vertrouwen."

Wat de coördinator daarnaast na aan het hart ligt, is de jonge generatie. "Op informatieavonden

zie je vaak alleen grijs haar. Terwijl je juist bij de langjarige ontwikkelingen de jongeren aan tafel moet hebben", constateert hij. Daarom introduceerde de regio een jongeren-LAG. Zeven jongeren beoordelen kleinere plannen uit een provinciaal leefbaarheidsbudget.

Meer dan een geldkraan

De LAG is volgens de coördinator veel meer dan een geldkraan. De leden voelen zich verbonden met alles wat er op het platteland gebeurt en laten van zich horen, ook richting provincie. "Het zijn ambassadeurs voor het gebied. Ze dragen LEADER uit en kennen het gebied en de mensen heel goed", zegt hij. "Deze mensen hebben echt het gevoel dat het hun kind is."

Al 25 jaar is de Zuidwesthoek zijn werkterrein, het hart van het Friese merengebied rond Lemmer, Sneek en Stavoren. Hij bouwde een netwerk op dat tot diep in de dorpen reikt. Na 25 jaar is zijn drive onveranderd: "het merengebied samen met de inwoners toekomstbestendig maken. Fan ûnderen op, zoals ze in de Zuidwesthoek zeggen".

De start van het NSP en het maken van de LOS'en

Elke LEADER-periode begint met het uitnodigen van gebieden om een Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS) te maken. Die LOS is vervolgens het programma dat in de periode door de LAG en andere uitvoeringspartners wordt uitgevoerd.

Gebiedsproces

Het maken van een LOS begint met een inclusief en interactief gebiedsproces. De uitvoeringspartners halen dan breed – bij zowel publieke als private partijen – de kansen en bedreigingen en de sterke en zwakke punten in het gebied op. Op basis daarvan bepalen zij wat de strategie en de doelen zijn voor de periode. Deze doelen vallen altijd binnen de kaders van het GLB en van nationaal en regionaal beleid.

In het gebiedsproces wordt ook de LAG samengesteld. In de LOS geven de uitvoeringspartners aan welke activiteiten de LAG gaat ontplooiën om de LOS uit te voeren: het werven van projecten, dynamisering van de LOS (kennis delen, netwerkbouw, communicatie) en monitoring en evaluatie. Andere belangrijke onderdelen zijn de regels, subsidiepercentages en toetsingscriteria voor projecten, de begroting, het financieringsplan en het reglement van de LAG.

Deze periode

Voor de periode 2023–2027 riepen de provincies in 2022 plattelandsgebieden op om een Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS) te maken. Het gebied kon daar vervolgens een subsidie voor aanvragen. Voor het maken van de LOS schakelden de uitvoeringspartners in veel gebieden een ‘LOS-maker’ in. Daarbij reeg elk gebied mee welke onderdelen een LOS moet bevatten en welke kaders er gelden vanuit het Nationaal Strategisch Plan. De meeste LOS'en zijn in de eerste helft van 2023 gemaakt en in de tweede helft van 2023 vastgesteld. Sommige gebieden waren wat eerder gestart met het gebiedsproces of konden aanhaken bij een al lopend gebiedsproces.

Voor de beoordeling van de LOS'en stelde elke provincie een beoordelings- of selectiecommissie in. Sommige provincies hadden gezamenlijk één commissie. De beoordelingscommissie toetste de LOS'en aan de selectiecriteria voor een LOS en gaf soms verbeterpunten mee voor de LOS. Ook kwamen er vanuit het NSP nog enkele aanvullingen om op te nemen in de LOS. Als een LOS vervolgens een positief oordeel van de commissie kreeg, dan keurden Gedeputeerde Staten deze goed. Daarmee werd ook de LAG ingesteld. Dit vond in de meeste provincies plaats in het najaar van 2023. In sommige provincies zijn er gebieden afgevalen of kregen gebieden minder budget doordat er meer LOS'en werden goedgekeurd dan vooraf verwacht.

In vorige periodes was de LAG adviescommissie van GS. Dat is nu niet meer het geval. De LAG is nu zelfstandig en werkt met de provincie samen aan het uitvoeren van de LOS. De provincie draagt namens de LAG zorg voor de openstellingsbesluiten, beschikkingen en de procedure rond bezwaar en beroep. Elke LOS beschrijft het proces van samenwerking tussen de LAG en de provincie.

Start uitvoering

Na het goedkeuren van de LOS konden de meeste gebieden eind 2023 van start gaan met het voorbereiden van de uitvoering. Dit houdt in dat de LAG en de provincie de LOS vertalen in openstellingsbesluiten voor de beheerkosten van de LAG en voor de ondersteuning van projecten. Deze voorbereiding gebeurt in veel gebieden door een kwartiermaker. Deze stelt ook de aanvraag voor subsidie voor de beheerkosten van de LAG op. Na ontvangst kunnen de werving van een LEADER-coördinator en de uitvoering van start gaan. Gebieden met een provincie als penvoerder van de LAG konden vaak al eerder starten met de uitvoering omdat zij een LEADER-coördinator vanuit de provincie hebben en soms ook de beheerkosten zelf betalen.

Voor de meeste gebieden geldt dat zij medio 2024 gestart waren met de uitvoering. De laatste twee gebieden zijn begin 2025 begonnen.

De zeven kenmerken van de LEADER-aanpak

Behalve de eigen doelen en thema's zijn ook de LEADER-pijlers van belang voor de uitvoering van LEADER in de gebieden.

Bottom-up

De kern van LEADER is de bottom-up-aanpak, waarbij geldt dat lokale mensen de beste deskundigen zijn om de ontwikkeling van hun eigen gebied te sturen. De projecten die worden geselecteerd kunnen rekenen op een breed draagvlak en betrokkenheid van uiteenlopende partijen in het gebied. Dit levert een gedeeld gevoel van eigenaarschap op.

Gebiedsgerichte aanpak

Ieder LEADER-gebied heeft zijn eigen aandachtsgebieden en hanteert zijn eigen aanpak (binnen de vastgestelde wettelijke Europese en nationale kaders). Een LEADER-gebied is sociaal en functioneel samenhangend en duidelijk afgebakend. Binnen deze gemeenschappelijke, gebiedsgerichte focus werkt het lokale partnerschap samen aan zaken die lokaal om speciale aandacht vragen. Daarbij maakt het gebruik van de kracht en middelen van het gebied zelf.

Publiek-privaat partnerschap

De LAG is een verplichte organisatievorm van overheid en niet-overheid. Een LAG moet bestaan uit partners uit de publieke, private en maatschappelijke sector, in een evenwichtige samenstelling. Directe betrokkenheid bij een dergelijk partnerschap betekent dat mensen actieve partners en aanjagers van de ontwikkeling van hun gebied worden; dit is een kenmerkend aspect van de LEADER-aanpak.

Een geïntegreerde en multisectorale strategie

De ontwikkeling en uitvoering van geïntegreerde en multisectorale lokale ontwikkelingsstrategieën (LOSsen) is ook een belangrijk kenmerk van LEADER. Bij het opstellen van de LOS worden zoveel mogelijk lokale sociaaleconomische sectoren betrokken. Daarmee gaat het om het bundelen van verschillende perspectieven, kennis en kapitaal (geld, mensen, kennis, netwerken) en zo meer waarde toe te voegen. Afzonderlijke LEADER-projecten zijn niet altijd integraal en multisectoraal, maar dat hoeft ook niet.

Netwerken

Het opbouwen van netwerken is cruciaal voor de implementatie van LEADER. Netwerken zijn meer dan toevallige, in de tijd voortdurende connecties tussen mensen en organisaties, met een bepaald doel. Via netwerken kunnen betrokkenen kennis en vaardigheden opbouwen en versterken, kunnen minder sterke maatschappelijke groepen actief worden en kunnen nieuwe ideeën en werkwijzen ontstaan. De voordelen van netwerken binnen LEADER reiken veel verder dan de directe omgeving. LEADER-netwerken strekken zich regionaal, nationaal en internationaal uit om de samenwerking tussen LAG's te stimuleren en te ondersteunen.

Innovatie

De LAG richt zich op het zoeken naar en stimuleren van innovatieve oplossingen voor lokale problemen. Innovatie, oftewel vernieuwing, kan betrekking hebben op wat er gedaan wordt, de soorten activiteiten die ondersteund worden, de producten of diensten die ontwikkeld worden, enzovoort, maar vooral ook op hoe dingen gedaan worden en hoe de lokale bevolking erbij betrokken wordt. Innovatie moet in dit verband dus niet alleen begrepen worden als een technische productinnovatie, maar ook en vooral als innovatie van processen, bedrijfsmodellen of beleid, of sociale of digitale innovatie. Innovatie betekent ook risico's nemen en accepteren dat projecten kunnen mislukken. Niet alle afzonderlijke LEADER-projecten zijn innovatief.

Samenwerking

Lokale actoren werken samen aan de ontwikkeling en uitvoering van de LOS en van de afzonderlijke projecten. Dit kan zijn in de vorm van financiering, inzet van vrijwilligers, aanvullende expertise of samenwerking buiten de eigen sector (crossovers). Samenwerking kan een uitstekende bron van innovatie en kennisoverdracht voor lokale mensen zijn. Door samen te werken vinden we oplossingen voor het hele gebied.

Ivka Orbon

De echte winst is het gesprek

In het dagelijks leven is Ivka Orbon directeur van het Brabants Historisch Informatie Centrum. Sinds de start van het huidige programma, inmiddels zo'n drie jaar geleden, bewaakt zij als voorzitter van de LAG van LEADER-gebied Het Groene Woud de koers waarmee Europees geld landt in de regio.

Als onafhankelijk voorzitter heeft zij een eigen taak: "Ze hebben mij niet voor niks hier geplaatst", vertelt ze. "Juist omdat de groep bestaat uit wethouders, agrariërs en natuurmensen die het gebied goed kennen en dichterbij de projecten zitten, moet iemand met afstand de balans bewaken". De LAG werkt met heldere criteria en concrete scores. Maar de echte winst zit in het gesprek dat volgt: "Door kritische vragen te stellen aan initiatiefnemers en hen van advies te voorzien, maakt dit de projecten sterker."

Meer dan geld alleen

Het belang van LEADER voor de regio reikt verder dan de subsidie zelf. Volgens de voorzitter ligt de belangrijkste meerwaarde elders. "Het is ook een manier om het sociale netwerk in stand te houden. De LEADER-aanpak zet een beweging op gang waarin partijen over hun eigen grenzen heen kijken. Boeren, natuurorganisaties, waterschappen en gemeenten zoeken samen op wat plattelandsontwikkeling voor hun gebied betekent". Het tegengif tegen een wereld waarin iedereen zich terugtrekt op het eigen terrein. "Dat je over elkaars grenzen heen kijkt en daarmee ook de meerwaarde opzoekt die je hebt voor elkaar." Dat het hier zo goed werkt, schrijft ze toe aan de organisatiekracht van het gebied. Het Groene Woud beschikt over een bestaand gebiedsnetwerk en mensen die de historie en de onderlinge verhoudingen kennen: "Het is wel bijzonder om te zien hoe goed het georganiseerd is in Het Groene Woud."

Ivka Orbon, voorzitter Het Groene Woud

'Kritische vragen te stellen aan initiatiefnemers en hen voorzien van advies, dat maakt de projecten sterker'

Water, natuur en de boterham

Welke thema's spelen er? Biodiversiteit en natuur, in combinatie met landbouw en met sociale functies, vormen de rode draad. Het Groene Woud noemt Orbon zelf een pareltje, wat minder ontdekt dan de Veluwe, maar met een opdracht om de kwaliteit verder te versterken. "Dit is echt een heel mooi bekenlandschap", zegt ze met overtuiging. Juist daar liggen kansen om water op te vangen en vast te houden en tegelijkertijd de biodiversiteit te versterken. "Maar groen alleen volstaat niet", benadrukt ze. "Het moet samengaan met het verdienvermogen van het gebied. Want je moet er ook een boterham kunnen verdienen. Pas in die combinatie van natuur, landbouw en economie ontstaat iets bestendigs."

De oogst

LEADER richt zich op integrale plattelandsontwikkeling van onderop. Kort samengevat is het doel bevordering van de brede welvaart op het platteland. Ieder gebied kiest hierin zijn eigen doelen, de LAG voert het programma uit en jaagt daarvoor projecten aan die bijdragen aan de doelen. Deze projecten moeten voldoende LEADER-kenmerken hebben, haalbaar zijn en meerwaarde hebben voor het gebied.

Uit de honderden projecten die inmiddels zijn of worden uitgevoerd, maakten we voor deze uitgave een selectie. Deze 36 projecten laten de breedte zien van wat de LEADER-aanpak teweegbrengt en toevoegt, zowel inhoudelijk als in werkwijze. Met andere woorden, ze zijn LEADER-waardig.

Doelen en thema's

Voor de periode 2022–2027 is het Europees landbouwbeleid vertaald in het Nationaal Strategisch Plan (NSP). Dit plan benoemt een tiental doelen, waaronder het doel 'ontwikkeling in plattelandsgebieden'. Hieraan draagt LEADER als instrument in de uitvoering bij. Daarnaast zijn er ook projecten met bijvoorbeeld een sociaaleconomische doelstelling. Gebieden kunnen zich in hun Lokale Ontwikkelingsstrategie bovendien richten op doelen die passen binnen één of meer van de andere negen doelen van het NSP. Denk hierbij aan bescherming van biodiversiteit of versterking van de positie van de boer in de waardeketen.

Voor deze uitgave zijn de tien doelen samengebracht onder drie overkoepelende hoofdcategorieën: sociaal, ecologisch en economisch. LEADER-projecten kenmerken zich vaak door hun integrale karakter waardoor ze aan meerdere doelen tegelijkertijd bijdragen. Bij de indeling van de projecten is gekeken waarop het accent met name ligt.

Sociaal

Binnen dit aandachtsgebied vallen tal van verschillende doelen, zoals aandacht voor jongeren, sociale inclusie, diversiteit, gemeenschapsvorming, behoud en versterking van voorzieningen en erfgoed, cultuur en streekidentiteit.

Ecologisch

Onder deze paraplu vatten we doelen als het behoud en het versterken van de leefomgeving, verbeteren van de biodiversiteit, het tegengaan of dempen van de effecten van klimaatverandering, het behoud van het landschap en verbetering van de kwaliteit van bodem, water en lucht.

Economisch

Bij dit aandachtsgebied gaat het om bedrijvigheid en dat de mensen op het platteland een boterham kunnen verdienen. Het gaat dan bijvoorbeeld om nieuwe verdienmodellen voor de landbouw, de opzet van nieuwe plattelandsbedrijven, korte(re) ketens, plattelandstoerisme, versterking van de relatie stad-platteland en de ontwikkeling van nieuwe producten en diensten.

Leeswijzer

De 36 geselecteerde projecten zijn ingedeeld aan de hand van de hierboven beschreven thematische indeling. Elk thema is te herkennen aan een eigen achtergrondkleur. De sociale projecten zijn geel, de economische grijs en de ecologische groen.

Dorpswinkel Op Dorp, veel meer dan boodschappen doen

In Reeuwijk-Dorp dreigde de laatste winkel te verdwijnen. Maar de inwoners namen het heft in eigen hand. Met steun van LEADER opende dorpswinkel Op Dorp in juni 2025 de deuren in een leegstaand pand. Een lokale onderneming stelde dit beschikbaar.

Vrijwilligers runnen de winkel, onder leiding van een professionele bedrijfsleider. Naast een volwaardig assortiment, deels geleverd door lokale producenten, biedt het pand ruimte voor ontmoeting, een spreekuur van de wijkagent en een pakketpunt.

Locatie:
Reeuwijk
LEADER-gebied:
Hollandse Plassen
Website:
<https://dorpswinkel-opdorp.nl/>

De winkel houdt het dorp leefbaar en levendig. Ouderen en mensen met beperkt vervoer doen er hun boodschappen en blijven zo zelfstandig in hun vertrouwde omgeving. De koffietafel werkt als huiskamer waar dorpsgenoten elkaar treffen. Inmiddels dient 'Op Dorp' ook als infopunt en stopplaats voor recreanten en toeristen. Zo versterkt de winkel de lokale economie én de onderlinge band.

Het plan vloeit voort uit de Dorpsvisie Reeuwijk-Dorp 2030, die bewoners en de gemeente Bodegraven-Reeuwijk samen opstelden. Uit een enquête onder alle tweeduizend inwoners sprak 92 procent zich uit voor behoud van een dorpswinkel. Ongeveer een tiende van de bevolking en tal van lokale ondernemers zetten zich actief in om dit te realiseren. Zo ontstond een breed gedragen initiatief met een sterk gevoel van eigenaarschap.

Hilvarenbeek Smart Village ondersteunt collectieve lokale initiatieven

De grote maatschappelijke, economische en ruimtelijke uitdagingen van deze tijd hebben ook lokaal ingrijpende gevolgen. In Hilvarenbeek Smart Village (HSV) Tussenheid werken de sterk betrokken lokale bevolking, bedrijven en de publieke sector actief samen in coöperatieve projecten om de eigen gemeenschap te verduurzamen en verrijken door impactvolle initiatieven meer kansen te bieden.

HSV Tussenheid slaat een brug tussen burger-initiatieven en beschikbare expertise in bijvoorbeeld ruimtelijke ordening, gemeenschapsopbouw, communicatie, strategisch denkvermogen, financiering en wegwijs in overheid. De betrokken ontwikkelingsverbinders, die de initiatieven ondersteunen, komen uit de gemeente en zijn daarom ook sterk betrokken bij de aanpak van lokale uitdagingen.

Naast deze praktische dienstverlening pogen zij verbindingen tussen initiatieven te stimuleren waardoor het lokale netwerk zichzelf versterkt. Een van de instrumenten zijn de collectievenavonden. Driemaal per jaar komt een groeiend aantal

collectieve initiatieven (inmiddels zo'n 60) bijeen: men neemt actief deel, wisselt gericht uit en leert van elkaar. Het collectievenoverleg is als het ware de lakmoesproef van de bottom-upfilosofie en vormt een eigentijds proces rondom beleidskeuzes.

Dit leverde al concrete resultaten op, zoals de ombouw van een kerk tot school, paardrijden voor gehandicapte kinderen, verbeteringen in lokaal busvervoer, vermaatschappelijking van scholen en sportcentra, de promotie van lokale digitale gemeenschappen en de oprichting van educatieve programma's voor lokale ruimtelijke, economische en maatschappelijke initiatieven.

Locatie:
Hilvarenbeek
LEADER-gebied:
Kempenland West
Website:
<https://tussenheid.nl>

Een eigen plek voor en door Texelse jongeren

Een muziekpodium, een bioscoop, een tv-studio en werkplekken. Het waren ruimtes die op Texel ontbraken. Met steun van LEADER richtte Stichting Helium het Helium Atelier en Helium TV in. Ze zijn te vinden in cultureel centrum Helium House, in voormalige kerk De Poort in Den Burg.

Het initiatief ontstond bij de jongeren zelf. Zij bedachten en bouwden het centrum en bepalen de richting, de programmering en de organisatie van de activiteiten. Lokale zzp'ers en organisaties

Foto: Giovanni Coevert

dragen het centrum financieel door betalend lid te worden. Daardoor kunnen jongeren er gratis terecht. In de praktijk leren de jongeren van alles over techniek, organisatie, financiering en bestuur. Zo ontwikkelen zij hun kennis en talenten en passen die toe op het eiland. Het project maakt de lokale capaciteit krachtiger en bereikt ook jongeren die buiten het reguliere jongerenwerk vallen.

Helium House verruimt het culturele aanbod en schept volop gelegenheid voor ontmoeting tussen alle leeftijdsgroepen. Daarmee groeit de sociale verbondenheid in de kleine kernen van Texel. De brede samenwerking met onderwijs, ondernemers en organisaties laat zien hoe een vernieuwende, door jongeren gedragen aanpak het eiland aantrekkelijker maakt en nieuwe energie brengt.

Locatie:
Den Burg
LEADER-gebied:
Kop van Noord-Holland
Website:
<https://heliumtexel.nl/>

Centrale ontmoetings- en werkplek in Albergen

Naast het MFA-terrein in de dorpskern van het Overijsselse Albergen verrees een gezamenlijke ontmoetings- en werkplek. Met steun van LEADER realiseerde CV de Sjikke Bökke samen met jongerenvereniging Jong Nederland Albergen en Houtdorp Albergen een veilig, goed bereikbaar en duurzaam verzamelgebouw. De drie verenigingen ruilden hun afgelegen huurloods en lekkende containers in voor één centrale loods waar zij carnavalswagens bouwen, materiaal opslaan en workshops geven in lassen, naaien, houtbewerking en verlichtingstechniek.

De nieuwe loods versterkt de sociale cohesie in het dorp. Doordat jong en oud er samenkomen, groeit de onderlinge betrokkenheid en het gezamenlijke gevoel van eigenaarschap. De centrale ligging vergroot de toegankelijkheid, vooral voor de jeugd. Als dorpsvoorziening verbetert de loods bovendien de lokale infrastructuur en vervangt zij verouderde en onveilige plekken door een eigen plek waarmee de betrokkenen vele jaren vooruit kunnen.

Tijdens de workshops dragen leden hun technische en creatieve vaardigheden aan elkaar over. Zo borgt het verzamelgebouw lokale kennis en

geeft het ruimte aan talentontwikkeling en vrijwilligerswerk. Het initiatief ontstond bij de verenigingen zelf en kan rekenen op honderden betrokken leden. Door krachten te bundelen, ruimte slim te delen en met hergebruikte materialen te werken, laat Albergen zien hoe verbinding, vernieuwing en duurzaamheid samenkomen. Daarmee vormt het verzamelgebouw een inspirerend voorbeeld voor andere dorpen.

Locatie:
Albergen
LEADER-gebied:
Noordoost Twente

Marjon Verkleij

Het platteland is meer dan landbouw, de leefbaarheid en voorzieningen zijn minstens zo belangrijk

De regio LEADER Hollandse Plassen bevat het noordelijke deel van het Groene Hart. Het is een uitgestrekt, groen en waterrijk gebied, echt Hollands platteland, omgeven door de dagelijkse stedelijke drukte van steden als Alphen aan den Rijn, Leiden en Gouda.

Een vrouw met wortels in het veld

Zij en haar echtgenoot runnen al 42 jaar een melkveebedrijf met kaasmakerij, aan de noordkant van Alphen aan den Rijn. Ze was jarenlang gemeenteraadslid in Alphen aan den Rijn en zit nu in het dagelijks bestuur van het Hoogheemraadschap van Rijnland. Die combinatie van boerenverstand, bestuurlijke ervaring en lokale netwerken maakt haar bij uitstek geschikt als voorzitter van de LAG in haar tweede LEADER-periode: "Ik heb een integrale blik op het gebied. Het platteland is meer dan landbouw", zegt ze. "De leefbaarheid en het in stand houden van voorzieningen zijn net zo belangrijk. Als bestuurder heb ik een goede ingang bij verschillende partijen. Dat is handig als voorzitter."

LAG Hollandse Plassen bestaat uit een bewust divers gezelschap, onder meer een accountant, een voormalig wethouder, agrariërs, een bodemdeskundige en een voedingsdeskundige. "Het gesprek voeren vanuit die diversiteit vinden wij belangrijk."

Meer dan subsidieverstrekker

Verkleij ziet de rol van de LAG nadrukkelijk breder dan alleen subsidieverstrekker. "Wij gaan actief met initiatiefnemers in gesprek en kunnen projecten daarmee beter maken. Dat helpt hen, maar uiteindelijk ook ons." De LAG-leden zijn ambassadeurs en blijven ook in de uitvoering betrokken.

Uitwisseling als kracht

LEADER Hollandse Plassen staat niet op zichzelf. De LAG wisselt actief ervaringen uit met andere regio's: er was een bezoek van een LAG uit Finland, een uitwisseling met LAG Noordoost Twente en een studiereis naar België. Elk jaar is de LAG aanwezig op de Landelijke Leaderdag. "Het is heel

goed om die LEADER-community te leren kennen", vindt Verkleij. "Zo zie je ook hoe andere regio's omgaan met dezelfde uitdagingen."

Wat LEADER doet, kan geen overheid van bovenaf organiseren.

Punt aan de horizon

Over de toekomst maakt Verkleij zich wel wat zorgen: "Het beschikbare Europese geld staat onder druk." Haar oproep aan de Europese politiek is helder: "Torn niet aan het verplichte percentage van het landbouwbeleid dat voor LEADER bestemd is. Want wat LEADER doet, kan geen overheid van bovenaf organiseren. Dit is echt vanuit de gemeenschap, vanuit het veld. Dat kan de overheid nooit van de grond krijgen. En dat zeg ik als bestuurder van een overheid."

Marjon Verkleij, voorzitter van LAG Hollandse Plassen

Sallandse jongeren ontdekken de wereld van techniek

Op het Carmel College Salland in Raalte staat een dag lang alles in het teken van techniek. Tijdens de Techniek DOEdag maken basisschoolleerlingen uit groep 7 en 8 en brugklassers spelenderwijs kennis met techniek en technologie. Op tien pleinen, verdeeld over zeven werelden van techniek, gaan zij zelf aan de slag met opstellingen en simulaties. Platform Techniek Salland organiseert de dag samen met het Carmel College en zet daarbij met steun van LEADER in op een laagdrempelige kennismaking.

Door op innovatieve wijze te doen en te beleven ontdekken de leerlingen wat techniek inhoudt. Ze ervaren werelden als wonen, werken en verkeer, sectoren waarin Salland veel bedrijven telt. Die ervaringen nemen ze mee in hun keuze voor vervolgonderwijs. Zo prikkelt de DOEdag jongeren om later een loopbaan in de techniek te overwegen, het liefst in de eigen regio. Daarmee speelt het project in op de krappe arbeidsmarkt en een duidelijke vraag uit het gebied.

Het initiatief komt van onderaf. Bijna twintig Sallandse bedrijven zijn aanjager en denken actief mee. Doordat overheid, onderwijs en bedrijfsleven de handen ineenslaan, ontstaat een sterke publiek-private samenwerking met een breed netwerk. In 2025 deden ruim tweehonderd leerlingen mee en ook in 2026 verwacht de organisatie een vergelijkbaar aantal.

Locatie:

Raalte

LEADER-gebied:

Salland

Website:

<https://www.platformtechnieksalland.nl>

Een voedselverbindingsplek voor en door de wijk Overvecht

Net buiten de bebouwde kom van Utrecht, bij tuincentrum Steck, groeit Ecosysteem Overvecht. Met steun van LEADER bouwen Kwekerij Stekkers en partners hier een voedselverbindingsplek voor bewoners met uiteenlopende culturele achtergronden uit de wijk Overvecht. De komende twee jaar verkennen zij met proeverijen, workshops, kinderkampen en wandelingen hoe bewoners en ondernemers willen meedoen aan het telen, oogsten en verwerken van lokaal voedsel.

Zo maakt het project de overstap naar gezond en lokaal eten toegankelijk voor zoveel mogelijk

Overvechters. Door bewoners zelf te laten ervaren, leren en proeven, brengt het de landbouw- en voedseltransitie dichtbij. Korte ketens verbinden boer en bord, terwijl educatieve wandelroutes en workshops kennis overdragen. Het initiatief intensificeert ook de band tussen stad en platteland en geeft mensen die nu nog buiten beeld blijven een plek aan tafel. Daarmee groeit de saamhorigheid in de wijk.

De aanpak komt voort uit de wijk zelf. Ondernemers, bewoners en andere betrokkenen bepalen samen de richting. Dat zorgt voor breed eigenaarschap. De samenwerking tussen vele partijen levert nieuwe ideeën op. Doordat de initiatiefnemers hun kennis en ervaringen graag delen, kan Ecosysteem Overvecht andere wijken en dorpen inspireren om hetzelfde te doen.

Foto: Project Ecosysteem Overvecht

Locatie:

Utrecht

LEADER-gebied:

Utrecht Oost

Website:

<https://tinyurl.com/4cjntz2f>

De Kade, een gezonde en verbonden gemeenschap in Harlingen

De Kade in Harlingen maakt lokaal voedsel, creativiteit en sport toegankelijk voor iedereen. En in het bijzonder voor jongeren, nieuwkomers en mensen in een kwetsbare positie. Onder de noemers KadeKeuken, KadeCultuur en KadeKracht brengt stichting Connexa met steun van LEADER Noordwest Fryslân mensen samen rond gezond eten, cultuur en beweging.

Bij De Kade draait alles om verbinding. Buurtmaaltijden, creatieve workshops en sportprogramma's brengen inwoners bij elkaar die elkaar anders misschien nooit zouden ontmoeten. Zo gaat het project eenzaamheid tegen en versterkt het de veerkracht van de gemeenschap. Mensen leren elkaar kennen, helpen elkaar en vangen samen uitdagingen op. Daarmee groeit de sociale samenhang in stad en

omliggend platteland. De keuken werkt met lokaal geproduceerd voedsel. Die korte keten verbindt boer en bord, verkort de afstand tussen akker en tafel en verbetert de band tussen stad en platteland. Tegelijk benut De Kade bestaande gebouwen slimmer, waardoor nieuwe voorzieningen ontstaan, onder meer voor jongeren. Hier kunnen zij bijvoorbeeld muziek, theater of film maken of leren DJ'en. Het vernieuwende zit vooral in de samenhang. De Kade komt voort uit gesprekken met inwoners en wijkraden en groeit van onderaf. Door inwoners, vrijwilligers, agrariërs en ondernemers in één netwerk te laten samenwerken, ontstaat een integrale aanpak die lokaal talent benut en de hele regio sterker maakt.

Locatie:
Harlingen
LEADER-gebied:
Noordwest Fryslân

Skûtsjecentrum Zuidoost-Fryslân behoudt 300-jarig erfgoed

De driehonderd jaar oude skûtsjebouwer scheepswerf O.H. van der Werff in Drachten is na elf generaties nog altijd in bedrijf. Stichting Skûtsjecentrum Drachten realiseert hier een centrum voor behoud van deze bijzondere regionale cultuurhistorie. Schippers, eigenaren van skûtsjes, scheepsbouwers en bezoekers kunnen er terecht voor kennis en kunde, cultuur en historie.

Het is een bruisend centrum waar bezoekers en zowel ervaren als nieuwe vaklieden betrokken worden bij het traditionele ambacht van bouw en onderhoud van skûtsjes. Zo worden er op traditionele wijze klinknagels geslagen. Kennisoverdracht vindt plaats in de vorm van educatie, levend houden en doorgeven van ambachtelijk vakmanschap. Het gezamenlijk werken aan behoud van de skûtsjes - onder meer door vrijwilligers - geeft verbinding en ontmoeting een boost. Dit sluit aan op de doelstelling 'nieuwe energie voor elkaar' van de LOS. Het initiatief is bottom-up. Daarnaast draagt het project bij aan de doelstelling 'nieuwe energie voor het landschap' door zichtbaar

behoud van dit eeuwenoud cultureel erfgoed van het Skûtsjesilen. Varende skûtsjes op de Friese wateren zijn cultureel erfgoed én een karakteristiek element in het landschap. De historische werf en de ambachtelijke werkzaamheden zijn ook nog eens interessant voor recreanten. Dit versterkt de toeristische aantrekkingskracht van de regio Drachten, De Veenhoop, Oudega en Ernewoude.

Locatie:
Drachten
LEADER-gebied:
Zuidoost Fryslân
Website:
<https://www.skutsjecentrumdrachten.nl/>

Op Eigen Benen: ontmoeting in West-Betuwe die sociale samenhang versterkt

In West-Betuwe brengt Stichting Dichter bij Huis mensen samen rond eten, muziek en verhalen. In het project Op Eigen Benen zoekt zij naar een werkwijze waarmee zij haar laagdrempelige ontmoetingsactiviteiten kan blijven organiseren, met minder afhankelijkheid van subsidies. Met steun van LEADER zet de stichting de stap van sociaal initiatief naar sociaal ondernemerschap.

Het nieuwe evenement de Betuwse Bazaar dient daarbij als proeftuin. Rond een plein met lange tafels presenteren lokale ondernemers hun gerechten, handwerk en streekproducten, omlijst door muziek, dans en poëzie. De bazaar keert meerdere keren

terug, telkens met een andere opzet, prijzen en aanbod. Zo ontdekt de stichting welk verdienmodel werkt zonder de toegankelijkheid te verliezen die nieuwkomers en kwetsbare inwoners over de drempel helpt.

De aanpak van Dichterbij Huis versterkt de sociale samenhang in dit plattelandsgedebied met 26 kernen en meer dan 45 culturele achtergronden. Autochtonen en nieuwkomers leren elkaar kennen, vooroordelen nemen af en mensen voelen zich meer thuis. Tegelijk biedt het project kansen aan lokale cateraars, vrijwilligers en artiesten om zich te presenteren en inkomsten te genereren. Statushouders en studenten doen er praktijkervaring op. Het initiatief groeit van onderaf en steunt op brede samenwerking tussen inwoners, ondernemers, vrijwilligers, maatschappelijke organisaties en de gemeente. De kennis die dit oplevert, helpt ook andere organisaties die voor dezelfde uitdaging staan.

Foto: Henk van der Meijden

Locatie:
West-Betuwe
LEADER-gebied:
Rivierenland
Website:
<https://dichterbijhuis-westbetuwe.nl>

Heerlijk Heimland geeft jongeren in Twente een podium

Kunst en cultuur hoeven niet altijd in een schouwburg plaats te vinden. Dat bewijst Stichting Heerlijk Heimland in Diepenheim. Met steun van LEADER ontwikkelt het festival samen met jongeren, makers en inwoners vier nieuwe projecten. Zo neemt de audiowandeling Piratenstreken bezoekers mee langs het piratenverleden van Twente, geeft Achter jongeren een eigen podium en laat Radio Heimland jong en oud elkaar bevragen en verhalen vastleggen. In jongerenwerksessies zoeken twintigers naar nieuwe vormen van festival en samenleving. Het bijzondere is dat jongeren geen toeschouwers zijn, maar zelf makers, programmeurs en organisatoren worden. Zo groeit een nieuwe generatie mee in het culturele leven van de regio. Heimland zet kunst niet traditioneel in, maar gebruikt die om maatschappelijke vragen bespreekbaar te maken. Geen voorspelbare programmering, maar experiment en confrontatie.

Tegelijk brengt het festival het verhaal en het erfgoed van Twente dicht bij een breed publiek.

De aanpak komt van onderop. Meer dan honderd vrijwilligers helpen jaarlijks mee. Het festival werkt samen met partners als welzijnsorganisatie Salut, ArteZ en de gemeente Hof van Twente. In de Werkplaats in Diepenheim krijgen makers het hele jaar door de ruimte om te experimenteren, waarna hun werk tijdens het festival een podium krijgt. Zo verbindt Heimland kunst, jongeren en gemeenschap, op een manier die ook andere regio's kan inspireren.

Locatie:
Diepenheim
LEADER-gebied:
Zuidwest Twente
Website:
<https://heimland.nl/>

Een groen hart voor Ursem: recreatie en waterberging in één

Aan de rand van Ursem verandert een kaal grasveld in een groen hart voor het hele dorp. Met steun van LEADER en de gemeente Koggenland legt het Doe-team Groener Ursem hier een grote recreatieve ruimte aan, met extra ruimte voor waterberging. Op zeventien hectare grond komen wandelpaden, een natuurspeelplek, een waterpartij, een ligweide en een natuurijsbaan. Ook stichting Huttendorp Ursem en kleinschalige evenementen krijgen er een plek. In het voorjaar van 2026 start de aanleg.

Het park combineert ontspanning met klimaatadaptatie. De waterberging vangt regenwater op bij hevige buien. Inheemse beplanting en een nieuw bosgebied van twaalf hectare vergroten de biodiversiteit. Tegelijk verbetert het de leefbaarheid van het dorp. De

verharde paden maken het gebied toegankelijk voor iedereen, ook voor mensen met een rolstoel of rollator. Zo kan iedereen dichtbij huis wandelen en vinden gezinnen en kinderen er volop ruimte om te spelen en bewegen. Het plan komt uit de gemeenschap zelf. Uit een enquête bleek zevenentachtig procent van de omwonenden voorstander. Via informatieavonden en inspraak scherpten inwoners het ontwerp verder aan. Het Doe-team, met inwoners, verenigingen en omwonenden, werkte daarvoor nauw samen met de gemeente, het hoogheemraadschap en de provincie. Die brede samenwerking intensificeert en het eigenaarschap in Ursem. Daarmee groeit een plek die andere dorpen kan inspireren.

Locatie:
Ursem
LEADER-gebied:
West-Friesland
Website:
<https://tinyurl.com/yttfprz5>

Van melkveebedrijf naar natuurboerderij voor het hele dorp

In het hart van de Zuid-Limburgse heuvels, aan de voet van de Kruisberg bij Wahlwiller, slaat boerderij De Hofkamer een nieuwe weg in. Wendy Bindels en Janneau van Kranenburg vormen hun akkerbouw- en veeteeltbedrijf om tot natuurboerderij, midden in een beschermd Natura 2000-gebied. Met steun van LEADER verandert de oude melkstal in een ontmoetings- en workshopruimte met een streekwinkel. Op de plek van de voormalige stallen verrijst bovendien een moestuin.

De boerderij wil vooral kennis en beleving delen. Bezoekers leren er hoe ze hun eigen voedsel kunnen verbouwen en maken kennis met oude

ambachten, van inmaken tot houtbewerking. In de streekwinkel vinden klanten biologische groenten, vlees en eieren van het erf, vers van het land. Doordat het bedrijf samenwerkt met de natuur in plaats van ertegen, groeit de biodiversiteit in dit bijzondere kalklandschap. Zo laat De Hofkamer zien hoe natuurinclusief en toekomstbestendig boeren eruit kan zien.

De boerderij groeit uit tot een ontmoetingsplek voor heel Wahlwiller. In samenwerking met zorgpartijen en scholen krijgen ook mensen met een afstand tot de samenleving er een plek om mee te doen. De boerderij brengt zo de leefwerelden van stad en platteland dicht bij elkaar en versterkt de onderlinge banden in het dorp. Als inspirerend voorbeeld van natuurinclusieve landbouw kan deze aanpak ook andere boeren op weg helpen.

Locatie:
Wahlwiller
LEADER-gebied:
Zuid-Limburg
Website:
www.dehofkamer.nl

Foto: Sanne Creuels

Nico Druif

Van melkveehouderij naar voedselbos: een plek om te delen

Waar Nico Druif als kind opgroeide op het melkveebedrijf van zijn ouders in het Noord-Hollandse Hauwert, groeien nu fruitbomen, kruiden en bloemen. Samen met zijn partner Lieneke Arts geeft hij de boerderij van zijn ouders een heel nieuwe invulling: voedselbos, ontmoetingsplek en recreatiebedrijf Op Onze Plek.

Nico Druif, initiatiefnemer van Op Onze Plek

Toen Nico's ouders de grote plek niet langer zelf konden onderhouden, viel het kwartje snel. Begin 2023 verhuisde het gezin van de stad terug naar het West-Friese dorp. Ze namen de boerderij met 1,3 hectare grond over. "Het is een voorrecht dat wij hier mogen wonen", zegt Lieneke. In het eerste half jaar wisten ze nog niet precies welke vorm dat zou krijgen, maar drie wensen stonden vast: "We wilden vergroenen, verduurzamen en delen met anderen. Een voedselbos combineert die drie dingen heel mooi." Het gaat om voedsel produceren op een natuurlijke manier, om meer biodiversiteit en om samen bouwen aan een plek.

Dat plan omvat meer dan alleen het bos. Op het terrein komen ook een ecologische moestuin en een bloemenpluktuin, drie kampeerplekken en twee bijzondere verblijven om te overnachten. Het kloppend hart wordt een ontmoetingsplek voor kleinschalige activiteiten, zoals rondleidingen en workshops. "Het draait om beleven", zegt Lieneke. "Hoe groeit voedsel, hoe groeien bloemen? Mensen mogen hier straks zelf plukken en proeven."

Fundament onder plan

Dat alles kreeg een beslissende duw door LEADER. In mei 2025 kwam het verlossende bericht dat zowel de subsidie als de vergunning rond waren. "Zonder LEADER hadden we dit nooit zo kunnen doen", benadrukt Lieneke. "Het matchte bijna

een op een met het plan dat wij in ons hoofd hadden." "De subsidie maakt mogelijk dat we een fundament onder ons plan kunnen leggen", zegt Lieneke. Het grondwerk, de parkeerplaats en de infrastructuur, allemaal lastig te financieren, liggen er nu met steun van LEADER West-Friesland.

'Zonder LEADER hadden we dit nooit zo kunnen doen'

Dat hun plan werkt, blijkt uit de cijfers. "Twee weken geleden telde ik op een plek met een straal van tien meter 28 plantensoorten", vertelt Nico, die een biodiversiteitsmeting deed. "Vorig jaar waren dat er nog veertien." In het najaar plantten ze met vrijwilligers de eerste windhagen rondom het perceel, om luwte te scheppen en de bodem te herstellen en verbeteren. Juist dat samen doen geeft het project nu al betekenis. Elke maand is er een meewerkdag en de groep vrijwilligers is bont. "Aan het eind van de dag bedanken de vrijwilligers ons", zegt Nico verwonderd. "Dat vind ik best bijzonder."

Een vijver halverwege de Vaalserberg tegen wateroverlast

Hevige regenbuien stromen in de Zuid-Limburgse heuvels snel naar beneden en zorgen voor wateroverlast. Halverwege de Vaalserberg, op de grens van natuur en de bebouwde kom van Vaals pakken Remy Kroese en Marlies Vermeulen dat probleem aan. Met steun van LEADER leggen zij Meeting Pond Halverwege aan: een retentievijver die regenwater opvangt, vasthoudt en daarna vertraagd afvoert. Het is meer dan een technische ingreep.

Het project helpt de waterhuishouding in de heuvels te beheersen, een steeds groter thema door het veranderende klimaat. Rond de vijver groeien inheemse waterplanten. Dat geeft de biodiversiteit een impuls. De plek maakt bovendien zichtbaar hoe het watersysteem van de streek werkt. Bezoekers, bewoners en leerlingen ontdekken er spelenderwijs wat water doet in het landschap en hoe je er slim mee omgaat. De vijver vormt zo ook een plek in het landschap waar mensen elkaar kunnen ontmoeten.

Het idee komt van de initiatiefnemers zelf, die graag kennis en ervaring delen. Zij werken samen met studenten van hogeschool Van Hall Larenstein, leerlingen van het Yuverta College, de stichting Vaals Verbindt en vrijwilligers uit de buurt. Ook jongeren uit de jeugdzorg in Cadier en Keer helpen bij de aanplant. Zo laat het project zien hoe inwoners samen een waterprobleem in de eigen omgeving kunnen oplossen, als voorbeeld voor anderen.

Locatie:
Vaals
LEADER-gebied:
Zuid-Limburg
Website:
<https://tinyurl.com/398zm6ju>

De natuur als klok aan de rand van Gemert

Bij Heerlijk Hopveld in Gemert vertelt sinds kort een bijzondere installatie hoe laat het in de natuur is. Met steun van LEADER realiseerde de Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze afdeling Gemert er een bloemenklok, de blikvanger bij de entree van een openbaar educatief tuingebied. De klok stoelt op een theorie van botanicus Carolus Linnaeus uit 1751: bloemen openen en sluiten op vaste momenten van de dag. Wie goed kijkt, leest zo de tijd van de natuur af.

Het initiatief ontstond van onderop en wordt gedragen door vrijwilligers, lokale organisaties en ondernemers. Bijzonder is de rol van Bente Relou, een jongere die het project initieerde en mee vormgaf. Daarmee laat de bloemenklok zien hoe jongeren actief meebouwen aan hun eigen leefomgeving.

Educatie staat centraal. Informatieborden en activiteiten leggen uit hoe het ritme van de bloemen samenhangt met insecten en biodiversiteit. Zo doen bezoekers spelenderwijs kennis op over de natuur om hen heen en groeit het besef hoe waardevol een rijk bloeiende omgeving is.

De bloemrijke plek trekt bovendien wandelaars, bezoekers en workshopdeelnemers. Door de samenwerking met onder meer Kasteel Gemert verbindt het project natuurbeleving, recreatie en lokale economie. Zo verrijkt deze vernieuwende installatie het platteland en brengt ze uiteenlopende partijen samen rond een groenere, meer verbonden leefomgeving.

Locatie:
Gemert
LEADER-gebied:
De Brabantse Peel
Website:
<https://tinyurl.com/4nbmwzb5>

Toekomstbestendig clubgebouw houdt het dorp in beweging

De Groninger Voetbalvereniging Wedde gaf haar verouderde clubgebouw op sportpark Jonne Hindriks een grondige opknapbeurt. Met steun van LEADER maakte de club in het kenmerkende groen-zwart het gebouw met kantine en kleedkamers energiezuinig en klaar voor de toekomst. Zo blijft voetbal voor jong en oud mogelijk en kunnen ook de schuttersvereniging, de jaarlijkse zeskamp en de plaatselijke basisschool het complex blijven gebruiken.

De vereniging pakt het verduurzamen voortvarend aan. Zonnepanelen, infraroodverwarming en een warmtepompboiler vervangen de oude installaties, terwijl grondige isolatie, kunststof kozijnen met isolatieglas en een glazen pui het energieverbruik flink terugdringen. Hiermee draagt het project bij aan klimaatdoelen en aan de opwekking van hernieuwbare energie op lokaal niveau.

Ook de natuur profiteert. De groenstrook tussen de velden krijgt bloemen, struiken en een insectenhotel. Dat maakt de natuurlijke omgeving diverser. Opgevangen regenwater spoelt voortaan de toiletten door, waarmee de club zorgvuldig met drinkwater omgaat.

Het sterkst is misschien wel de sociale waarde. In een dorp met weinig voorzieningen behoudt en verbetert Wedde een plek voor ontmoeting. Vrijwilligers en lokale aannemers trekken samen op, waardoor het initiatief breed gedragen wordt en de verschillende verenigingen elkaar versterken. Zo verbindt dit project sport, duurzaamheid en gemeenschapszin tot één toekomstbestendige voorziening voor de hele regio.

Locatie:
Wedde
LEADER-gebied:
Oost Groningen
Website:
www.vvwedde.nl

Zelf oogsten op de Flevolandse klei bij Groene Pluk

Aan de rand van Almere halen leden van Groene Pluk hun groenten, kruiden en bloemen zó uit de grond. Verser kan niet. Tuinders Hester van Donkersgoed en Juultje Joosten richtten met steun van LEADER een zelfoogsttuin in waar mensen wekelijks zelf hun oogst plukken. De tuin werkt volgens het principe van een oogstaandeel: leden steunen de tuinders en delen mee in wat het seizoen brengt, van bladgewassen tot kolen en wortelgroenten.

Het initiatief kwam van de tuinders zelf en groeide uit tot een plek die de hele omgeving raakt. Vrijwilligers, leden en bezoekers werken er samen, wat de band tussen mensen onderling én met het landschap versterkt. Sinds de start in 2025 trekt de tuin ook stedelingen die willen weten waar hun eten vandaan komt. Dit verkleint de afstand tussen stad en platteland.

Groene Pluk verbindt verschillende doelen in één plek. De tuinders telen onbespoten en voeden de bodem volgens regeneratieve principes, wat de biodiversiteit ten goede komt. Bezoekers kunnen er rondlopen, genieten van de natuur of een boekje plukken. Ze leren over gezond voedsel en duurzaam telen, bewegen in de buitenlucht en gevarieerder koken. Zo verbindt Groene Pluk gezonde grond, korte ketens en sociale ontmoeting tot een aanjagend voorbeeld voor de regio.

Locatie:
Zeewolde
LEADER-gebied:
Flevoland
Website:
www.groenepluk.nl

Een groene parel met een buurtvoedselbos en slim watersysteem

In het noorden van Sint-Oedenrode ligt Streekpark Kienehoef, al generaties lang een geliefde plek om te recreëren, te spelen en elkaar te ontmoeten. Na een periode van verval knapte het gebied de afgelopen jaren flink op. Met steun van LEADER Het Groene Woud zetten de gemeente Meierijstad en stichting Streekpark Kienehoef nu een volgende stap. In 2026 breidt het park uit met een buurtvoedselbos van zo'n vijfduizend vierkante meter, een educatieve waterspeeltuin voor alle leeftijden en een Waadpadroute met een bijzonder 'Driewaterpunt'.

Dat 'Driewaterpunt' verzamelt regen- en grondwater uit de omliggende wijk en voert het door naar de vijvers en aangrenzende landbouwgrond. Zo blijft het park ook bij droogte op peil, zonder dat dieper grondwater omhoog hoeft. Deze slimme, klimaatbestendige aanpak combineert sectoren die normaal los van elkaar staan en maakt het project echt vernieuwend.

Het initiatief komt voort uit de gemeenschap zelf. Veel vrijwilligers en lokale organisaties dragen het, met steun van waterschap De Dommel voor het waterdeel. Bezoekers leren spelenderwijs over voedsel, water en biodiversiteit. Zo versterkt het park de natuur, het landschap en de onderlinge band tussen inwoners.

Locatie:
Sint-Oedenrode
LEADER-gebied:
Het Groene Woud
Website:
<https://www.streekparkkienehoef.nl/>

De Kas, ontmoetingsplek voor groene toekomstmakers

In het Gelderse Voorst groeit op vier hectare voormalig grasland een rijk en gevarieerd natuurgebied. Hier, tussen een voedselbos, een notengard en een belevingspad, richt stichting Bosnodig met steun van LEADER een ontmoetingsplek in voor 'groene toekomstmakers': mensen die willen bijdragen aan een groenere toekomst. Vrijwilligers en leerlingen uit de IJsselvallei ontwikkelen er samen lespakketten over voedsel van de toekomst en de rechten van de natuur. Zo werken zij aan een groene en gezonde toekomst.

Het initiatief komt voort uit de gemeenschap zelf. Een vaste groep vrijwilligers, het onderwijs en uiteenlopende partners dragen het project. Dit zorgt voor breed draagvlak en gedeeld eigenaarschap. Die samenwerking tussen inwoners, scholen, overheid en natuurorganisaties levert nieuwe kennis op en draagt bij aan het netwerk in de regio.

De Kas maakt natuur, voedsel en biodiversiteit beleefbaar en dient als praktijkvoorbeeld voor natuurinclusieve landbouw. Met een integrale aanpak verbindt het project educatie, ecologie en lokale voedselconsumptie tot een logisch geheel. De vernieuwende, praktijkgerichte manier van leren en het actuele thema 'rechten van de natuur' zijn nieuw voor het gebied.

Doordat de lespakketten ook elders inzetbaar zijn, heeft het project een hoge afkijkwaarde en motiveert het anderen om de natuur dichterbij de gemeenschap te brengen.

Locatie:
Voorst
LEADER-gebied:
IJsselvallei
Website:
www.bosnodig.nl

Voedselbos Zwolle: een eetbaar landschap voor de hele regio

Op de Hertsenbergweg in Zwolle groeit iets bijzonders. Coöperatie Eetbaar Landschap Zwolle bouwt daar samen met inwoners en partners aan Voedselbos Zwolle, een plek waar voedsel groeit voor iedereen. Het project verbindt een zelfoogsttuinderij, een voedselbos, een educatief programma en sociale activiteiten tot één veerkrachtig ecosysteem. Met steun van LEADER Noord-Overijssel groeit dit initiatief uit tot een plek die de aarde én de mens voedt.

Foto: RUIM Marketing & Strategie

De basis ligt in regeneratieve principes die het bodemleven herstellen en de biodiversiteit vergroten. Tegelijk maakt het voedselbos het landschap rond Zwolle mooier en geeft het de omgeving een groenere, gezondere uitstraling.

Een veerkrachtiger ecosysteem gaat er gepaard met eerlijke prijzen en gemeenschappelijk eigenaarschap. Bij Voedselbos Zwolle oogsten deelnemers wekelijks verse groenten rechtstreeks van het land. Die korte keten verbindt boer en bord, verkort de afstand tussen productie en consumptie en versterkt de lokale economie. Als sociale onderneming biedt het project werk en bedrijvigheid buiten de gangbare landbouw.

Honderdtweeëntwintig vrijwilligers maken het voedselbos tot een plek van ontmoeting, kennis en verbondenheid. Rondleidingen en educatie brengen mensen samen en versterken de sociale cohesie. Door deze bottom-upwerkwijze, brede samenwerking en integrale opzet groeit hier een initiatief dat ecologische, sociale en economische waarde verenigt.

Locatie:
Zwolle
LEADER-gebied:
Noord-Overijssel
Website:
<https://www.voedselboszwolle.nl>

Een proeftuin waar afval verandert in nieuw voedsel

Aan de rand van Amersfoort verrijst een plek waar reststromen een tweede leven krijgen. In de Proeftuin Circulaire Voedselketens testen deBaai, kwekerij De Verse Kliek en de Stadswormerij met steun van LEADER twee vernieuwende technieken. De eerste is digeponics: telen op een voedingsrijke reststroom uit vergisting, in plaats van op kunstmest. De tweede is een kleinschalige installatie waarin compostwormen groente-, fruit- en etensresten (GFE) omzetten in vermicompost, een voedzame bodemverbeteraar. De proeftuin beproeft beide technieken hier voor het eerst in Nederland op bedrijfsmatige schaal.

Zo laat de proeftuin in de praktijk zien hoe regionale kringlopen sluiten. Agrarische reststromen worden voeding voor nieuwe gewassen en stedelijk organisch afval verandert via wormen in waardevolle bodemvoeding. Daarmee ontstaat een circulaire, lokale voedselketen waarin afval niet bestaat, maar grondstof wordt. Het onderzoek naar kunstmestarme teelt en gezonde bodems draagt bij aan een natuurinclusieve en klimaatbestendige landbouw.

De proeftuin is nadrukkelijk een leeromgeving. Regionale stadslandbouwers, onderzoekers

en studenten werken er samen aan bodemverbetering, waterbeheer en regeneratieve teelt. De proeftuin verbindt partijen uit verschillende sectoren, zoals afvalverwerking en landbouw. Zo ontstaat er een aanpak die meer is dan de som der delen. Delen van kennis is het doel, zodat de opgedane ervaringen anderen elders kunnen motiveren om kringlopen te sluiten.

Foto: RVO | Duurzaam door

Locatie:
Amersfoort
LEADER-gebied:
Utrecht Oost
Website:
<https://leaderutrechttoost.nl/portfolio-item/circulaire-voedselketens/>

Restwater van de camping houdt Serooskerke groen in droge tijden

In droge zomers staat Zeeland onder druk: zoet water wordt steeds schaarser, terwijl de vraag juist piekt. Een vernieuwend project in Serooskerke pakt dit aan. Met steun van LEADER legt de gemeente Veere er een ondergrondse leiding aan vanaf het waterbassin van de nabijgelegen camping Olmenveld. Het gezuiverde restwater van de camping gaat via die leiding en een nieuw tappunt naar de voetbalvelden en het openbaar groen in het dorp.

V.l.n.r.: Erica Mulder, Jos Westerbeke - eigenaar camping Olmenveld, Waldo Geldof, Arjan Koole

Hergebruik van campingwater om te sproeien in droge maanden bespaart op kostbaar drinkwater voor de gemeenschap. Daarmee draagt het project bij aan besparing, klimaatadaptatie en aan een gezond watersysteem. Het sluit bovendien een kringloop: de reststroom van de ene gebruiker wordt grondstof voor de andere, precies wat een circulaire economie beoogt. Ook de recreatiesector levert zo een bijdrage aan een duurzame omgeving en sport blijft op de velden het hele jaar mogelijk.

Het plan ontstond van onderop, in nauwe samenwerking tussen de gemeente, de camping en de voetbalvereniging. Door hun kennis en belangen te bundelen, vonden zij samen een nieuwe oplossing voor waterschaarste. Een communicatiecampagne en de mogelijkheid om het project te bezoeken zorgen voor verspreiding van de opgedane kennis. Daardoor kan de aanpak dienen als voorbeeld voor andere gemeenten, die de druk op het drinkwater in droge periodes zo kunnen verlichten.

Locatie:
Serooskerke
LEADER-gebied:
Zeeland
Website:
<https://www.aqua-pura.eu/project/>

Een droomtuin in het Leudal waar iedereen kan meedoen

Tussen de Zelsterbeek en de Leubeek groeit een droomtuin. Met steun van LEADER legt Stichting Bezoekerscentrum Leudal er de Natuur Educatie Tuin Leudal aan: een groene ontdekplek voor jong en oud, van nieuwsgierige kleuters tot betrokken senioren. De tuin sluit aan op vier kilometer rolstoelpad en wordt volledig toegankelijk, zodat iedereen kan meedoen. In de historische omgeving van Sint Elisabeth's Hof ontdekken bezoekers de waarde van biodiversiteit en de rol van de bever daarbij.

Water speelt de hoofdrol. Via een wadi, een groene greppel die zich bij regen vult, leren bezoekers spelenderwijs over de waterkringloop en duurzaam watergebruik. Zo draagt de tuin bij aan klimaatadaptatie en een gezonde bodem. De toegankelijke paden verbinden bovendien natuur, recreatie en cultuurhistorie, zoals de nabijgelegen watermolen.

De tuin verbindt mensen. Inwoners van alle leeftijden en achtergronden ontmoeten elkaar rond natuur en educatie, met en zonder beperking. Het plan komt

uit de gemeenschap zelf en brengt verenigingen, vrijwilligers en organisaties samen. Tientallen vrijwilligers leggen de tuin aan. Dankzij dit brede netwerk en de samenwerking ontstaat een plek met betekenis. Het overdraagbare concept kan andere dorpen inspireren om hetzelfde te doen.

Locatie:
Haelen
LEADER-gebied:
Weerterland
Website:
<https://www.leaderweerterland.nl/actueel>

Klaver tussen het graan brengt leven terug op de akker

De natuur op het platteland staat onder druk, ook op de akkers. Samen met acht akkerbouwers op de Zuid-Hollandse Eilanden zoekt Rotterdam de boer op! naar oplossingen die werken voor boer én biodiversiteit. Met steun van LEADER beproeven zij klaveronderzaai: het inzaaien van klavers onder een graangewas. Biologische boeren gebruiken deze beproefde methode al langer, maar in de grootschalige gangbare landbouw was dit grotendeels verdwenen. De eerste proeven, op ruim dertig hectare tarwe bij akkerbouwcollectief Novifarm in de Hoeksche Waard en bij Akkerbouwbedrijf Van Beek in Zuidland, waren veelbelovend. Daarom testen de boeren de aanpak nu op grotere schaal.

De resultaten spreken tot de verbeelding. Tussen de graanstoppels vinden akkervogels, bestuivers en - zelfs zeldzame - insecten weer voedsel en beschutting. Onder de grond zorgen de klavers voor meer regenwormen en een actiever bodemleven. Bovendien binden de planten stikstof. Dat verrijkt de bodem en bespaart de boer kosten. Zo gaan een gezonde oogst en een rijkere akkernatuur hand in hand.

Het idee kwam van de boeren zelf. Zij werken samen met partijen als Nedertarwe, LTO, Hoekschewaard Landschap en Boerennatuur, die kennis inbrengen. Onderzoekers volgen de ecologische en landbouwkundige effecten op de voet en delen de bevindingen met andere boeren en beleidsmakers. Doordat Rotterdam de boer op! stad en platteland verbindt, voelen ook inwoners van de regio zich betrokken. Zo brengt het project natuurvriendelijke landbouw een stap verder, als voorbeeld voor anderen.

Foto: Thiemo van Dam

Locatie:
Zuid-Hollandse Eilanden
LEADER-gebied:
Zuid-Hollandse Eilanden
Website:
www.rotterdamdeboer.nl

Samen op jacht naar microplastics in het waswater

Bij elke wasbeurt van synthetische kleding spoelen er kleine plasticvezels mee het riool in. Die microplastics belanden uiteindelijk in het water en vormen een groeiende bron van vervuiling. Met steun van LEADER onderzoekt de Universiteit van Amsterdam in de Weidse Veenweiden wanneer deze vezels vrijkomen en hoe huishoudens de uitstoot kunnen beperken. De aanpak heet citizen science, oftewel burgerwetenschap: inwoners doen zelf metingen en

verzamelen samen met onderzoekers bruikbare gegevens over hun eigen leefomgeving.

Zo groeit de kennis over de waterkwaliteit in de streek. Deelnemers ontdekken uit eigen ervaring hoe hun wasgedrag het water beïnvloedt en wat ze eraan kunnen doen om dit te verbeteren. Die kennis levert niet alleen schonere sloten en plassen op, maar ook concrete gegevens voor scholen, waterorganisaties en beleidsmakers. Onderwijs en bewustwording gaan hier hand in hand.

Het project verbindt inwoners, scholen, klimaatburgemeesters en kennisinstellingen in één gezamenlijk traject. In een lerend netwerk wisselen burgerwetenschappers en onderzoekers ervaringen uit, waardoor mensen zich meer eigenaar voelen van een schoner watersysteem. Doordat het project de resultaten, data en lesmaterialen openbaar deelt, kunnen ook andere gebieden ervan leren. Zo draagt het onderzoek bij aan kennis, samenwerking en betrokkenheid in de hele regio.

Locatie:
Weidse Veenweiden
LEADER-gebied:
Weidse Veenweiden
Website:
<https://tinyurl.com/yydz3wct>

Perry Ceelen

De penvoerder, belangrijk op de achtergrond

In de Bommelerwaard en de Betuwe groeit niet alleen fruit. Sinds het begin van de huidige LEADER-periode kiemt er ook iets nieuws: een eigen subsidieprogramma dat inwoners helpt om hun eigen ideeën voor het platteland werkelijkheid te laten worden. Na de periode van 2007 tot 2013 is Rivierenland sinds 2023 voor de tweede keer LEADER-gebied. En dat brengt een stroom aan initiatieven op gang, van een natuurijsbaan tot een voedselbos en een foodbazaar waar nieuwkomers en buurtbewoners elkaar leren kennen.

Perry Ceelen werkt bij Regio Rivierenland, een samenwerkingsverband van acht gemeenten in Zuidwest-Gelderland. Binnen het LEADER-programma vervult hij meerdere rollen tegelijk. Hij is penvoerder, wettelijk vertegenwoordiger van de LAG en beheerder van de beheerskosten. Klinkt formeel, maar hij vat het zelf graag eenvoudiger samen. "Als penvoerder ben ik eigenlijk de kassier en opdrachtgever van de LEADER-coördinator", legt hij uit.

Breed takenpakket

Achter dat ene woord schuilt een breed takenpakket. De organisatie waar Ceelen werkt, levert de gemeentelijke cofinanciering van de projecten. Hij houdt contact met de provincie over de besteding van de middelen en levert rapportages aan bij uitvoeringsorganisatie Stimulus over de voortgang van het programma. Daarnaast heeft hij nauw contact met de LEADER-coördinator, de spil die de vergaderingen voorbereidt, contact onderhoudt met de projecten en afstemt met andere gebieden.

Die verbindende rol komt niet uit de lucht vallen. Binnen het economisch programma van de regio beheert Ceelen ook het Regionaal Stimuleringsfonds (RSF), een subsidiepot gericht op innovatie. Naast RSF en LEADER kent de regio

sinds vorig jaar ook een Regio Deal. De drie grote subsidieregelingen sluiten hierdoor goed op elkaar aan. Initiatiefnemers kloppen soms bij het ene loket aan terwijl ze beter bij het andere passen: "Ik heb veel contact met initiatiefnemers die voor een subsidie bij het RSF komen, die in sommige gevallen beter bij LEADER passen. Of andersom."

'Als penvoerder ben ik eigenlijk de kassier en opdrachtgever van de LEADER-coördinator'

Overzicht

In de LAG van Rivierenland zelf mag de penvoerder wel adviseren, maar niet meestemmen. Dat is een bewuste keuze. "We wilden graag dat de LAG bestaat uit mensen met een netwerk van binnen de regio", vertelt hij. Zelf werkt hij in het gebied, maar woont er niet. Wat hij wél inbrengt, is overzicht. Hij adviseert de groep over de raakvlakken van LEADER-projecten met andere regionale programma's, zoals recreatie en toerisme, verduurzaming of mobiliteit: "Dan kan ik daarin de verbindende schakel zijn tussen de regionale samenwerking en de LAG."

Perry Ceelen, penvoerder LEADER Rivierenland

Rauwmelkse zachte kazen uit de Achterhoek: maken én leren

In een nieuwe, duurzame kaasmakerij in Laag Keppel maakt Boerderij & Kaasmakerij Köning iets wat in Nederland zeldzaam is: ambachtelijke rauwmelkse zachte kazen. Het bedrijf verhuisde hierheen en bouwde met steun van LEADER een werkplaats die productie, kennis en landschap verbindt.

De melk komt van eigen koeien en gaat vers de kaasmakerij in. Zo ontstaan kazen met een eigen karakter, zoals de 'Wals', die rijpt met wijn van Wijngoed Montferland. Rauwmelkse zachte kazen zijn technisch complex en vragen veel vakmanschap. Traditioneel handwerk gaat hier samen met een energiezuinig koel- en warmtesysteem.

Deze kaasmakerij beheerst dit ambacht als een van de weinigen. Dat maakt het initiatief vernieuwend. De kaasmakerij groeit uit tot een regionale kennishub. Samen met het Graafschap College, Smaakacademie Achterhoek en Stichting Vakopleiding Horeca leiden de makers leerlingen en studenten op via workshops en een

e-learningprogramma. Bezoekers komen er voor rondleidingen en proeverijen. Rondom het erf versterken kruidenrijk grasland en een nieuwe haag de biodiversiteit. Zo verbindt Köning vakmanschap, landschap en Achterhoekse eetcultuur in één toekomstgericht project.

Locatie:
Laag-Keppel
LEADER-gebied:
Achterhoek
Website:
<https://www.kaasmakerijkoning.nl/>

Luxe verblijf in de polder met biobased bouwen

Aan de rand van het erf van een biologische melkveehouderij in Goudriaan staan twee polderlodges met uitzicht op de Goudriaanse molen en een vogelrijk plasdrasgebied. De familie Koorevaar bouwde deze lodges met steun van LEADER innovatief op van duurzame en biobased materialen. Elke lodge biedt plek aan twee personen en beschikt over een bad of sauna, een fijne zithoek en een veranda. Rustzoekers ervaren hier het polderleven van dichtbij. Het initiatief komt rechtstreeks van vof Koorevaarden Besten. Met deze kleinschalige vorm van recreatie voegt de familie een extra pijler toe aan

hun bedrijf, waardoor zij hun melkveehouderij op een duurzame en extensieve manier voortzetten. Zo versterken de polderlodges de economische positie van de agrarische sector en creëren ze werk in de regio.

De keuze voor biobased bouwen laat zien hoe de Alblasserwaard nieuwe verdienmodellen verbindt aan duurzame grondstoffen. Bezoekers ervaren bewust hoe landbouw, landschap en recreatie samenkomen. De familie werkt samen met regionale partners, waaronder De Gespreide Herberg uit een eerdere LEADER-periode. Deze samenwerking verbindt lokale ondernemers en versterkt het toeristisch profiel van de Alblasserwaard. De opgedane kennis is waardevol voor vergelijkbare initiatieven elders in het land.

Locatie:
Langerak
LEADER-gebied:
Alblasserwaard
Website:
<https://www.slapenindemolen.nl/polderlodges>

Lokale zuivel- en kaasmakerij met melk van gezonde bodem

Biologische boerderij De Klaver in Angerlo zette met steun van LEADER een kleinschalige zuivel- en kaasmakerij op. Hier verwerkt De Klaver melk van eigen koeien tot ambachtelijke kaas en yoghurt. Dit lokale voedsel van een gezonde bodem wordt ter plaatse verkocht.

Het initiatief komt vanuit de bevolking van Angerlo. Dat maakt dit project uniek. De dorpsbewoners ondersteunen het breed. Zo dragen zij via Coöperatie Angerlo Duurzaam financieel bij aan de ontwikkeling van de zuivelmakerij. Zij investeren in certificaten in ruil voor kaas of andere producten. Ook de dorpsraad en lokale ondernemers steunen het initiatief. Zo versterkt het project de verbinding tussen landbouw, lokale economie en dorpsgemeenschap en vormt tegelijkertijd een inspirerend voorbeeld voor andere dorpen.

Lokale verwerking en consumptie verkorten de voedselketen. Korte voedselketens verbinden boer en bord. Ze maken voedselvoorziening eerlijker door versterking van de regionale economie en een betere beloning voor boeren. Het aantal

transportkilometers is kleiner en de consument krijgt verser en biologisch eten.

De zuivel- en kaasmakerij heeft een sterk sociaal en educatief karakter. Zo kan iedereen er terecht voor activiteiten zoals rondleidingen met voorlichting over duurzame landbouw, voedselproductie en ambachtelijk kaasmaken. De zuivel- en kaasmakerij leidt nieuwe kaasmakers op. Zo draagt deze innovatieve agrarische ontwikkeling bij aan behoud van deze ambachtelijke kennis voor de regio.

Locatie:
Angerlo
LEADER-gebied:
De Liemers
Website:
<https://de-klaver.com>

Van hoogstamfruit tot cider in een oud stoomgemaal

Aan de Bandijk in Terwolde krijgt een voormalig stoomgemaal een tweede leven. Stichting Ijsselruit verwerkt hier hoogstamfruit uit de Ijsselstreek tot cider, port, azijn, stroop en andere producten. Met steun van LEADER richtte de stichting een cidermakerij en een ontvangstruimte in en legde ze een fruiittuin met terras aan. Zo is een plek ontstaan waar beleving en kennis over natuur, boomgaarden, water en klimaat samenkomen.

Het initiatief leunt op brede betrokkenheid. Het waterschap, de gemeente en eigenaren van fruitbomen werken mee. Veel vrijwilligers steken de handen uit de mouwen. Door verschillende sectoren te verbinden, van waterbeheer tot voedselverwerking en educatie, krijgt het project een vernieuwend karakter. De combinatie van een historisch gemaal met een publieksruimte maakt het bijzonder.

Het oogsten en verwerken van streekfruit verkort de keten tussen boomgaard en bord of glas. Ook geeft dit oude fruitrassen nieuwe waarde. Bezoekers leren over het landschap en de manier waarop mensen het door de eeuwen vormden.

Tegelijk dragen de hoogstamboomgaarden bij aan het behoud van het karakteristieke Ijssellandschap. Als plek om te proeven en te ontdekken trekt de cidermakerij recreanten naar de streek. Zo verbetert het project landschap, lokale economie en regionale trots.

Locatie:
Terwolde
LEADER-gebied:
Ijsselvallei
Website:
www.stichtingijsselruit.nl

Hooimelk van De Grote Koekoek

Gras dat langzaam droogt tot geurig hooi in plaats van kuilvoer: op melkveebedrijf De Grote Koekoek in Leuvenum draait het straks om hooimelk. Maatschap Kuyt-Meihuizen plaatst een installatie die warme lucht van onder het dak ontvochtigt en door het hooi blaast. Zo blijft de kwaliteit van het gras behouden. De koeien krijgen meer eiwit van eigen land en het bedrijf heeft minder krachtvoer nodig. Die omschakeling pakt op meerdere fronten goed uit. Minder bemesting ontlast de bodem en het watersysteem. Gevarieerder grasland biedt

bovendien ruimte aan planten, insecten en vogels. Melk en zuivel uit hooi dragen daarnaast bij aan gezonde voeding, voor koe en mens. Het initiatief komt van de veehouder zelf en krijgt steun van collega-boeren en van verkopers van streekproducten. Met rondleidingen en voorlichting deelt het bedrijf de opgedane kennis met andere melkveehouders. Horeca en winkels uit de omgeving nemen de zuivel af, waardoor de weg van weiland naar bord kort blijft. Voor de streek levert dat een herkenbaar eigen product op.

Zo verbindt het project landbouw, natuur, bodem, water, recreatie en voedsel met elkaar. De LEADER-bijdrage helpt een vernieuwende manier van boeren op gang en behoudt een melkveebedrijf met toekomst voor het gebied.

Foto: Karlijn van Leeuwen

Locatie:
Leuvenum
LEADER-gebied:
GEUS
Website:
<https://degrotekoekoek.nl/>

Een proef- en leerlokaal waar het kaasambacht doorleeft

Kaasboerderij Kool In de Krimpenerwaard maakt al decennialang hoogwaardige boerenkaas. Met steun van LEADER realiseert familie Kool nu een proef- en leerlokaal voor kaasbereiding. Hier leren zowel doorgewinterde professionals als beginners om kaas te maken, ontwikkelen zij nieuwe recepturen en vergaren zij theoretische kennis. Sinds de start in 2025 groeit zo een plek waar het kaasambacht een nieuwe generatie bereikt.

Het project draait om kennisoverdracht en educatie. Scholen uit stedelijke gebieden laten hun leerlingen zien waar voedsel vandaan komt, terwijl studenten van agrarische en voedingsopleidingen er praktijkervaring opdoen. Ook mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt leren via de gemeente het vak. Zo borgt het leerlokaal lokale vakkennis en speelt het in op het tekort aan gekwalificeerd personeel.

Het initiatief ontstond bij de kaasboeren zelf en kan rekenen op breed draagvlak in het gebied. Het verbindt onderwijs, praktijk en maatschappelijke

organisaties en versterkt streekeigen producten en korte voedselketens. Met deze vernieuwende aanpak professionaliseert de sector de opleiding tot kaasmaker, iets wat eerder alleen op boerderijniveau gebeurde. Het leerlokaal opent bovendien nieuwe verdienmodellen voor agrariërs en dient als inspirerend voorbeeld voor andere regio's. Daarmee draagt het bij aan een vitale, groene Krimpenerwaard en aan het behoud van een waardevolle agrarische traditie.

Locatie:
Krimpenerwaard
LEADER-gebied:
Krimpenerwaard
Website:
<https://tinyurl.com/mrxf2bbx>

Leren over gezond en lokaal voedsel op De Venehoeve

Op De Venehoeve in Tweede Exloërmond ontdekken bezoekers waar hun eten vandaan komt. Het biologische melkveebedrijf in Oost-Drenthe maakt eigen zuivel, kaas en ijs, met een boerderijwinkel vol streekproducten als kloppend hart. Met steun van LEADER richtte De Venehoeve binnen en buiten nieuwe voorzieningen in die mensen bewust moeten maken van gezond, lokaal, duurzaam en biologisch voedsel. Daarbij horen workshops, educatieve programma's en stageplaatsen.

Educatie staat centraal. Samen met onderwijsinstellingen ontwikkelde de boerderij lessen die landbouw, voedsel en gezondheid verbinden. Bezoekers leren hoe melk verandert in kaas, boter of ijs en zien hoe de boeren hun dieren verzorgen. De workshops zijn toegankelijk voor mensen met een auditieve beperking en bewegingsbeperkingen. Zo kan iedereen er terecht.

De boerderij verkort bovendien de afstand tussen teler en eter. Bezoekers maken kennis met biologisch voedsel uit de eigen regio. Zo versterkt

De Venehoeve de lokale voedsleconomie en verbreedt het bedrijf zijn basis met nieuwe activiteiten en banen buiten de landbouw. Het sterkere profiel trekt ook meer toeristen en recreanten.

Het project ontstond van onderaf en groeide door samenwerking met onderwijs, overheid, agrariërs en vrijwilligers. Door deze vernieuwende combinatie van landbouw educatie en sociale functies vervult De Venehoeve een voorbeeldfunctie voor andere plattelandsinitiatieven in de regio.

Locatie:
Tweede Exloërmond
LEADER-gebied:
Oost-Drenthe
Website:
<https://devenehoeve.nl>

Een slimme machine houdt het Drentse witte goud betaalbaar

Elk voorjaar breekt het seizoen van het 'witte goud' aan: de asperge. Maar goede oogstkrachten vinden wordt steeds lastiger. Kwekerij Weiland, net buiten Zuidwolde, vond daarvoor een oplossing. Met steun van LEADER schafte de familie een nieuw ontwikkelde aspergeoogstmachine aan. Vroegtijdige detectie en op het juiste moment oogsten van de asperges met deze machine verhoogt de kwaliteit en dringt verlies van producten terug. Tegelijk is er minder personeel nodig en hoeven medewerkers niet langer in de volle zon te werken.

De investering laat zien hoe techniek een kwetsbare niche teelt toekomst geeft. Door de oogst te automatiseren maakt de familie het bedrijf minder afhankelijk van de krappe arbeidsmarkt.

Zo blijft de teelt economisch gezond. Daarmee behoudt Drenthe de teelt van deze bijzondere groente. Zonder deze innovatie dreigt de teelt onder druk van personeelstekorten te verdwijnen. Het is een vernieuwende stap die ook andere telers kan inspireren.

De kwekerij zet haar asperges rechtstreeks af aan particulieren en de horeca in de regio. Dankzij de dagelijkse oogst krijgen klanten een vers en lokaal product, met korte lijnen tussen teler en bord. Doordat de machine de kosten beheersbaar houdt, blijven de asperges voor een breed publiek betaalbaar. Zo maakt het project de keten in Drenthe korter en houdt het de regionale aspergeteelt levend voor de toekomst.

Locatie:
Zuidwolde
LEADER-gebied:
West Drenthe
Website:
<https://kwekerij-weiland.nl/>

'Levend laboratorium' als proeftuin voor de landbouw van morgen

In Geldermalsen groeit een voedselbos dat de landbouw een nieuwe richting wijst. Op twaalf hectare teelt Voedselbos Lingehout natuurinclusief: zonder kunstmest of pesticiden en met zo min mogelijk grondbewerking. Met steun van LEADER groeit deze coöperatie uit tot een bedrijfsmatige proefboerderij. Daar onderzoekt en kweekt het team nieuwe voedselbosgewassen en zet die via korte ketens af. Honderdtwintig soorten en duizenden bomen, struiken en planten vormen samen een levend laboratorium, van een omvang die in Rivierenland en daarbuiten zeldzaam is.

Voor veel van deze gewassen bestaan nog geen vaste afzet- of verwerkingsstructuren. Daarom ontwikkelt Lingehout samen met agrariërs, verwerkers, horeca en ondernemers volledig nieuwe korte ketens, die boer en bord dicht bij elkaar brengen. Zo ontstaat een nieuw verdienmodel rond deze vorm van landbouw, dat werk oplevert in de regio. Tegelijk versterkt het voedselbos de biodiversiteit, een gezonde bodem en de veerkracht tegen droogte en hitte.

Als proefboerderij deelt Lingehout zijn kennis met agrariërs, studenten en onderwijsinstellingen, onder meer via stageplaatsen. Het coöperatieve model geeft ruim honderdvijftig deelnemers gezamenlijk eigenaarschap. Ook is de proeftuin een ontmoetingsplaats. Doordat de opgedane kennis en de resultaten overdraagbaar zijn, kan dit experiment anderen inspireren om de stap naar natuurinclusieve landbouw ook te zetten.

Locatie:
Geldermalsen
LEADER-gebied:
Rivierenland
Website:
<https://voedselboslingehout.nl>

Negentig dagen kersen uit eigen streek

Het Nederlandse kersenseizoen duurt normaal maar vijf tot zes weken. Bij Kersenland in Vierpolders rekken Robin en Nienke Klok dat op tot wel negentig dagen. Zij combineren met hun project '90 Dagen Kersen!' verschillende vernieuwingen: flexibele overkappingen, nieuwe vroege en late kersenrassen, een schaalbaar bewaarsysteem en een experimentele manier van planten. Zo zijn dankzij steun van LEADER lokaal geteelde kersen een veel groter deel van het jaar vers verkrijgbaar.

De telers houden hun kennis niet voor zichzelf. Via veldbijeenkomsten en een podcast laten zij collega-kersentelers zien hoe ook zij hun oogst kunnen verlengen. Daarmee werkt het bedrijf aan een nieuwe standaard die andere fruittelers kunnen overnemen. Speciaal voor scholen ontwikkelden Robin en Nienke bovendien een lesprogramma, waarin kinderen ontdekken hoe biologische fruitteelt werkt.

De boomgaard is meer dan enkel een productieplek. De kwekerij vormt een groene buffer tussen industrie en natuur,

met windhagen, kruidenrijke rijpaden en nestkasten voor bijen en uilen. Zo groeit de biodiversiteit in het gebied. Tegelijk kunnen toeristen en recreanten de boomgaard beleven via audiowandelingen (podwalks), rondleidingen en andere activiteiten. Het idee ontstond bij de ondernemers zelf, die samenwerken met LTO, lokale scholen, bijenhouders en statushouders via Vluchtelingenwerk. Zo verbindt het project fruitteelt, educatie en recreatie in de regio.

Locatie:
Vierpolders
LEADER-gebied:
Zuid-Hollandse Eilanden
Website:
<https://www.klokshuys.nl/kersenland/fruitteelt>

Cranberry's brengen nieuw leven in het Friese veen

Het Friese veenweidegebied, met zijn natte veengrond, staat onder druk. De bodem daalt, weidevogels verdwijnen en de biodiversiteit loopt terug. De nabij Sneek gevestigde melkveehouderij en camping Maatschap Leijenaar doet hier iets aan. Het project Foarút yn it Fean! – De Skeppe yn'e Grûn van het bedrijf omvat de gefaseerde aanleg van vijf hectare biologische cranberry's. Daarmee is het de eerste boer die commerciële cranberryteelt en weidevogelbeheer combineert met vee en recreatie. Het idee ontstond uit noodzaak én uit de droom om de plek te verduurzamen.

Dankzij de cranberry - in het Nederlands veenbes - kan de familie minder intensief boeren en het bedrijf toch rendabel blijven. Deze manier van werken is beter voor de bodem en de weidevogels. Ook houdt dit het bedrijf financieel gezond en levert het werk op in de regio. Bovendien versterkt de nieuwe teelt de melkveehouderij en de camping. Zo'n vernieuwende stap met steun van LEADER maakt dit veenweidebedrijf toekomstbestendig.

Bij de aanleg van de cranberrypercelen keren oude landschapselementen terug. Vergeten greppels komen weer tevoorschijn, het slotenpatroon

blijft intact en de kenmerkende verkaveling wordt zichtbaar. Zo ontstaat een landschap dat recreanten en natuurliefhebbers graag beleven. Via wandel- en vaarroutes vertelt de maatschap bezoekers over de waarde van dit veenlandschap, dat door het natte beheer ook CO2 vasthoudt. Dit plan kan een bron van inspiratie vormen voor andere veenweideboeren.

Foto: Anna-Jet Leijenaar

Locatie:
Sneek

LEADER-gebied:
Zuidwest Fryslân

Een burgerboerderij waar boer en buur samen de bodem herstellen

De Biesterhof in Millingen aan de Rijn verbouwt gezond voedsel, herstelt de bodem en bouwt aan een hechte gemeenschap. De biologische burgerboerderij combineert een tuinderij, akkerbouw, fruit- en notenbomen, bessenstruiken en twee voedselbossen. Met steun van LEADER ontwikkelt De Biesterhof een nieuw, groen boerenerv met een winkel, een ontvangstruimte en een bodem- en compostlab. Zo ontstaat een plek waar voedselproductie, educatie en ontmoeting samenkomen.

De boerderij werkt regeneratief. Dit maakt de bodem gezonder en vergroot de biodiversiteit. Daarmee

draagt De Biesterhof bij aan een groenere, klimaatbestendige landbouw en aan een rijker landschap. In het bodemlab leren bezoekers hoe een levende bodem werkt en waarom dat ertoe doet voor gezond voedsel en een leefbare omgeving. De winkel verkort de afstand tussen boer en bord. Bewoners kopen er producten rechtstreeks van het land en raken zo betrokken bij de landbouw in hun eigen regio. Met de winkel, de ontvangstruimte en wandelroutes versterkt de boerderij de lokale recreatiemogelijkheden. Zo ontstaat een nieuwe ontmoetingsplek op het platteland.

Via burgercoöperatie Land van Ons verwerven inwoners samen landbouwgrond. Vrijwilligers dragen de boerderij dagelijks. Zo groeit het project van onderaf. Door de samenwerking met lokale boeren, natuurorganisaties en Wageningen Universiteit wordt De Biesterhof een vernieuwend voorbeeld voor duurzame landbouw in de regio.

Foto: Piet Levering

Locatie:
Millingen aan de Rijn

LEADER-gebied:
Rijk van Nijmegen
Maas en Waal

Website:
www.biesterhof.nl

Fabiënne Overbeek

Aanjager van meedenk- gesprekken in Veenweidegebied'

Fabiënne Overbeek is sinds september 2024 coördinator van LEADER Weidse Veenweiden in West-Utrecht. Anderhalf jaar later vertelt zij over een rol die veel meer behelst dan subsidies helpen verdelen: "Als coördinator faciliteer ik de leden van de lokale aanjaaggroep om hun programma uit te voeren. Dat programma is veel meer dan een subsidiekas. Het is een aanjaagmotor voor projectideeën in de regio."

Fabiënne Overbeek, LEADER-coördinator Weidse Veenweiden

Haar dagelijkse praktijk ziet er gevarieerd uit. Bijeenkomsten organiseren, online en fysiek. Projectbezoeken afleggen. Communiceren via nieuwsbrieven en sociale media. En vooral: initiatiefnemers begeleiden zodra zij met een droom aankloppen. "Daarin heb ik het eerste contact met de initiatiefnemers over hun idee."

Meedenkgesprekken

Wat volgt zijn meedenkgesprekken aan de keukentafel: heb je deze persoon al gesproken? Kun je dit nog aan je idee toevoegen? Daarnaast kijkt zij technisch mee: past het project binnen de regels van het programma, en zo niet, hoe zou het wel kunnen passen? De inhoudelijke beoordeling ligt bij de lokale aanjaaggroep tijdens vergaderingen. De technische toets gebeurt door de RVO.

LEADER Weidse Veenweiden bestaat inmiddels meer dan twintig jaar in dit gebied. In al die jaren is een rijk netwerk van projecten opgebouwd, waar nieuwe initiatiefnemers van kunnen leren. Wie aanklopt met een idee dat lijkt op een project dat al loopt, wordt direct doorverwezen naar mensen die het al eens deden. "Ga eens met die mensen praten en kijk eens waar zij tegenaan gelopen zijn. Of je daarvan kunt leren."

Uitdagingen

Voor de regio zijn twee grote uitdagingen leidend. De eerste is toekomstperspectieven voor landbouw, natuur en landschap. In het

veenweidegebied klinkt de grond in, waardoor de bodem daalt en er veel CO2 vrij komt. Het eerste doel uit de lokale ontwikkelingsstrategie luidt dan ook: toekomstperspectief voor landbouw, natuur en landschap. De tweede uitdaging is leefbaarheid in kleine kernen. "We zien dat sociale voorzieningen onder druk komen te staan of verdwijnen in de dorpen. Het bijhorende doel: krachtige gemeenschappen. Het gebied bestaat uit veenweiden die inklinken, waardoor huizen kunnen verzakken. Daarvoor zit ook iemand van het waterschap in de aanjaaggroep. Het bijbehorende doel: water zet de streek op de kaart". Daarnaast werkt LEADER Weidse Veenweiden aan Citizen Science, waarbij inwoners zelf onderzoek doen.

'Het programma is een aanjaagmotor voor projectideeën in de regio'

Fabiënne vat het samen in een zin: "Wij jagen aan, we denken mee. En uiteindelijk bieden we dus ook die laatste stap: de financiering die projecten vaak nodig hebben om uiteindelijk een succes te worden."

Samenwerking en uitwisseling

Samenwerking zit in het DNA van de LEADER-aanpak. LEADER staat voor Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale. Liaison betekent verbinding. Door verbinding ontstaat samenwerking en vice versa.

Waarom zou je samenwerken?

Er kunnen verschillende redenen zijn om te gaan samenwerken. De meest voor de hand liggende is om kennis te delen. Veel plattelandsgebieden in Nederland en Europa hebben te maken met dezelfde uitdagingen. Innovatieve oplossingen die in een gebied worden bedacht, kunnen een inspiratie vormen voor andere gebieden.

Samenwerken kan ook meer concreet gericht zijn op het bundelen van krachten. Dit om de eigen concurrentiepositie te versterken en om gezamenlijk nieuwe producten en diensten te ontwikkelen. Een neveneffect van samenwerking kan zijn dat het je eigen identiteit versterkt. Door kennis te nemen van de cultuur en werkwijzen in een ander gebied, word je je weer bewuster van je eigen cultuur en werkwijzen.

Samenwerken binnen LEADER

De basis voor samenwerking is in de eerste plaats de eigen Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS). Bij het opstellen van de LOS is al verkend of het wenselijk is om op bepaalde thema's samenwerking te zoeken met andere gebieden in binnen- of buitenland.

Samenwerking binnen het eigen gebied

Naast het activeren, ondersteunen en beoordelen van individuele initiatieven heeft de LAG ook de taak om initiatieven met elkaar te verbinden en om deze waar mogelijk met elkaar te laten samenwerken. Daarbij is er de hoop en verwachting dat dit leidt tot een beter resultaat met groter draagvlak en bredere deelname. Met andere woorden, dat één plus één meer is dan twee.

Ook kan de LAG met partijen in het gebied het initiatief nemen om rond bepaalde thema's netwerken te creëren en te ondersteunen. Deze netwerken vormen op hun beurt vaak weer een springplank voor lokale en regionale samenwerking. Achterhoek Food is hiervan een mooi voorbeeld. In 2019 richtte de LAG van LEADER Achterhoek het Platform Achterhoek Food op. Het doel is om de Achterhoek te positioneren als een regio waar inwoners, werknemers en bezoekers samen bewust kiezen voor gezond en duurzaam voedsel. Dit leidde tot het Achterhoek Food Manifest, dat in mei 2024 werd gepresenteerd. Lokale overheden, ondernemers, maatschappelijke organisaties en onderwijs werken op basis van dit manifest samen in een brede coalitie voor een duurzame voedselstrategie.

Samenwerking binnen gebieden in Nederland

Als het gaat om samenwerken met andere LEADER-gebieden in Nederland, dan is samenwerken met een aangrenzend gebied het meest voor de hand liggend. Als dat gebied ook nog eens in dezelfde provincie ligt, verhoogt dit de kans op succes.

Een mooi voorbeeld hiervan is het project Lokaal Voedsel Utrecht. De vraag was: hoe breng je vraag en aanbod van lokaal voedsel beter en sneller bij elkaar? Om daar achter te komen, sloegen de Utrechtse LEADER-groepen Utrecht-Oost en Weidse Veenweiden in 2019 de handen ineen. Onder de noemer Lokaal Voedsel Utrecht verkenden zij wat er nodig was om de betekenis van lokaal voedsel voor zowel producenten als afnemers te versterken. In het samenwerkingsproject zijn aanbieders en afnemers van lokaal voedsel met elkaar in contact gebracht door middel van meet-en-matchbijeenkomsten. Daarnaast vonden er praktijkgerichte leergangen plaats en was er een lokaal-voedselmakelaar actief.

Transnationale samenwerking

Er zijn in de hele Europese Unie meer dan vijftientighonderd LEADER-gebieden, allemaal met hun eigen LOS, thema's, doelen, LAG en lokale initiatieven. Het moet dus al gek lopen, wil daar niet een gebied bij zitten met eenzelfde thema of vraagstelling. Het mooie van LEADER is dat partijen en LAG's rechtstreeks en zonder tussenkomst van derden met elk ander LEADER-gebied in Europa een samenwerking kunnen aangaan.

Een mooi voorbeeld hiervan is het project Transforming Rural Landscapes, waarbij naast LEADER Oost-Groningen LEADER-gebieden uit Finland en Roemenië betrokken zijn. Samen onderzoeken de partners hoe je onderbenutte en leegstaande gebouwen kunt transformeren tot dynamische culturele en creatieve centra die fungeren als katalysatoren voor plattelandsvernieuwing. Deze plekken zijn meer dan alleen ontmoetingsplaatsen. Ze vormen bruggen tussen het stads- en plattelandsleven. Ook stimuleren ze nieuwe samenwerkingen en duurzame manieren van leven.

Tips voor een succesvolle samenwerking

Samenwerken gaat niet vanzelf. Initiatiefnemers hebben allemaal zo hun eigen ideeën. Werk je samen, dan geef je daarvan altijd een deel op. Dat doen initiatiefnemers in de verwachting dat samenwerking meer oplevert. Samenwerken begint daarom altijd met elkaar leren kennen en vertrouwen opbouwen. Deze aanlooperperiode is relatief gemakkelijk te organiseren met uitwisselingsbezoeken en verkenningsmissies. Deze zijn te faciliteren uit de beheerskosten van het eigen programma. Soms blijft samenwerking beperkt tot uitwisselen. Dat kan op zich al waardevol zijn. Soms ontstaat er een concreet en formeel samenwerkingsproject. Is dat het geval, houd dan altijd scherp voor ogen waarom je samenwerkt en welk resultaat je van de samenwerking verwacht. Zeker bij samenwerking over de grens moet je ook rekening houden met taal- en cultuurverschillen. Ga na of deze verschillen overbrugbaar zijn. Daarnaast zijn er ook verschillen in voorwaarden en procedures. Breng deze met elkaar goed in kaart en leg de wederzijdse verantwoordelijkheden goed vast in een samenwerkingsovereenkomst.

Een format hiervoor is beschikbaar via de Regieorganisatie GLB. Bij het maken van de begroting is het zaak om de kosten slim te verdelen zodat je zo min mogelijk met elkaars regels te maken hebt.

Om gebieden met elkaar in contact te brengen heeft het Europese EU-CAP netwerk een database gemaakt van alle LAG's in Europa: de 'LAG-directory'.¹ Ook kun je op de website van EU-CAP² voorstellen vinden van LAG's die willen samenwerken op een bepaald thema en vind je er meer informatie over regels in elk land en andere tools over transnationale samenwerking.

Bij het opzetten van een samenwerkingsproject kunnen LAG's ondersteuning krijgen van de Regieorganisatie GLB en van LEADER Netwerk Nederland.

1) https://eu-cap-network.ec.europa.eu/networking/leader/lag-directory_en

2) https://eu-cap-network.ec.europa.eu/networking/leader/tnc-cooperation_en

Erica Mulder

Voetbalvelden en openbaar groen besproeid met restwater van de camping

Projectcoördinator Erica Mulder van de gemeente Veere is nauw betrokken bij het LEADER-project Hergebruik restwater uit toeristische voorzieningen Serooskerke. Het idee ontstond bijna per toeval. Mulder werkte twee jaar geleden aan de aanleg van een kunstgrasveld in het dorp. “We wilden daar eigenlijk een waterbassin onder leggen, om water op voorraad te hebben.”

De ondergrond bleek ongeschikt en een dure constructie met kisten ging niet door. Het plan verdween in de ijskast, tot zij in de omgeving rondkeek. Op nog geen kilometer afstand had campingeigenaar Jos Westerbeke al een eigen bassin aangelegd, dat het afvalwater van de camping opvangt en zuivert. Daaruit groeide het idee voor een vaste waterleiding. “We zijn eigenlijk wel pioniers”, zegt Erica met een glimlach. “Zo mag je ons gerust noemen.”

Dat pionieren zit vooral in de techniek en daar komt projectleider Waldo Geldof in beeld. Hij werkt bij de afdeling Openbare Ruimte van de gemeente en regelde de vergunningen. De leiding moet namelijk een drukke doorgaande weg kruisen, wat alleen kan met een gestuurde boring: een techniek waarbij de buis onder de weg door wordt geboord. “Qua uitvoering is het vrij eenvoudig”, legt Geldof uit. “Alleen al het geregeld eromheen, met al die vergunningen, is een heel ander verhaal.”

Streng kwaliteitsbewaking

Waar komt het water precies vandaan? Op de camping wordt het douche-, toilet- en regenwater opgevangen, gefilterd en gezuiverd in een eigen installatie. De kwaliteit wordt streng bewaakt. “Twaalf keer per jaar laten we het water in meerdere laboratoria controleren”, vertelt Mulder. Voor de gemeente draait het vooral om duurzaamheid en het goede voorbeeld geven. “Al het water dat je gebruikt om te besproeien uit de kraan halen, dat is toch zonde”, vindt de projectcoördinator. Door het restwater te gebruiken blijft kostbaar leidingwater behouden voor de gemeenschap. De gemeente onderzoekt of straks ook het openbaar groen in de dorpen op deze manier water kan krijgen.

‘Wij zijn eigenlijk wel pioniers, zo mag je ons wel noemen’

Navolging

Dankzij de LEADER-middelen kan de techniek goed worden uitgezocht en kan de gemeente voor kwaliteit kiezen, zonder dat de begroting in de knel komt.

De initiatiefnemers hopen dat hun aanpak navolging krijgt. Bij de LEADER-subsidie hoort de afspraak om de opgedane kennis breed te delen. “Voor mij mogen ze uit Groningen naar Zeeland komen om ervan te leren”, zegt de projectcoördinator hartelijk. Wat haar betreft is het plan een voorbeeld voor heel Nederland. “Samenwerken is ons motto.”

Erica Mulder, gemeente Veere

De rollen van de LAG

De LAG is een groep mensen uit een gebied. Europese regels¹ geven de LAG onder meer de taak om de Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS) uit te voeren. Diezelfde regels bepalen dat een LAG bestaat uit vertegenwoordigers van lokale publieke en private sociaaleconomische belangengroepen, waarbij geen van hen de meerderheid mag vormen.

Op grond van de Europese verordeningen voert de LAG een aantal taken uit. Zo stelt zij samen met gebiedspartijen de LOS op en voert zij die ook uit. Daarbij stelt de LAG lokale partijen in staat hun plannen uit te werken en uit te voeren. Ook ontwikkelt zij selectieprocedures en criteria die niet discrimineren, die transparant zijn en die belangenconflicten voorkomen. Verder stelt de LAG oproepen op tot het indienen van voorstellen, de zogenoemde openstellingsbesluiten, beoordeelt zij subsidieaanvragen en stelt zij de hoogte van de subsidie vast.

Daarnaast volgt de LAG de uitvoering van de strategie, evalueert zij die en stelt zij haar waar nodig bij. Tot slot beheert de LAG de LOS en houdt zij die levend, onder meer door uitwisseling tussen belanghebbenden te organiseren.

In de 35 jaar dat LEADER bestaat, zijn de rollen van de LAG geëvolueerd. Sommige LAG's boren bijvoorbeeld ook middelen uit andere programma's aan en zetten die in voor de ontwikkeling van het gebied. Andere LAG's zetten lokale of thematische netwerken op en onderhouden die. Weer andere ontwikkelen eigen projecten en voeren die ook uit. De invulling van deze rollen verschilt per land en binnen landen per gebied.

In veel landen is de LAG inmiddels een permanent orgaan met rechtspersoonlijkheid en met een visie op de gebiedsdoelen die zij wil verwezenlijken. Dat zorgt voor meer continuïteit in de gebiedsontwikkeling en voor meer zelfstandigheid. In Nederland stellen gebieden de LAG meestal samen voor één periode van vijf tot zeven jaar. Die periode komt overeen met de Europese begrotingsperiode. In de huidige periode (NSP 2023–2027) is de LAG een zelfstandig publiek-privaat orgaan, vaak zonder verdere rechtspersoonlijkheid. Een gemeente of een andere organisatie treedt dan op als penvoerder voor de eigen beheerskosten. Voor de professionele ondersteuning van de LAG, de LEADER-coördinator, bestaan verschillende mogelijkheden. De coördinator kan als ambtenaar in dienst zijn bij de provincie of de gemeente, of de penvoerder huurt hem of haar in.

Netwerk opbouwen

Zoals gezegd zijn veel LAG's in meer of mindere mate actief als verbinder en als opbouwer van een netwerk in de regio. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het verbinden van initiatiefnemers met mensen die over de juiste vaardigheden of posities beschikken, zodat kennis en ervaring hen verder helpen. Met de opzet en invulling van de LOS en met de keuze van projecten geeft de LAG bovendien richting aan ontwikkelingen in het gebied. Voorbeelden van zo'n netwerkaanpak zijn te vinden in de Achterhoek, waar de LAG het voedselnetwerk Achterhoek Food opzette. Een ander voorbeeld komt uit de Kop van Noord-Holland, waar een LEADER-project zich richtte op de vorming van een agrotouristisch netwerk langs de Waddenkust.

Regionaal knooppunt

De LAG kan deskundigheid bevorderen en strategische kwesties uit het gebied aankaarten bij provincie, rijk en Europese Unie. Dat versterkt het publiek-private partnerschap als regionaal aanspreekpunt of als knooppunt van verschillende netwerken. In die rol kan het accent verschuiven van het ondersteunen en begeleiden van projecten naar het ontwikkelen ervan.

Intermediair en makelaar

De LAG's kunnen zich nog verder ontwikkelen. Zo kunnen zij bemiddelen tussen de private sector, maatschappelijke

¹ Verordening 2021/1060, met name de artikelen 31 tot en met 34.

organisaties en overheden. Ook een rol als makelaar in sociale innovatie is mogelijk. Die invulling maakt het mogelijk om met meerdere fondsen te werken en helpt om zwakkere doelgroepen aan bod te laten komen. De LAG werkt dan actief aan lokale oplossingen voor grotere vraagstukken.

Innovatieve processen kan de LAG steunen door vanaf de eerste ideeën mee te denken, te testen en de uitkomsten te verspreiden. Op sociaaleconomisch vlak draagt de LAG bij door banen te scheppen, nieuwe organisatievormen en werkwijzen te ontwikkelen en door tegen te gaan dat talent uit de regio wegtrekt. Dat gebeurt bijvoorbeeld in de Oostenrijkse regio Tirol¹, waar de LAG zich neerzet als innovation hub, een broedplaats voor vernieuwing. Ook is de LAG daar het eerste loket voor mensen met ideeën voor het gebied.

Een vergelijkbare aanpak bestaat in Nederland in de Kracht van Salland. Verschillende organisaties ondersteunen daar lokale initiatieven. Zij bundelden regelingen als LEADER met werkzaamheden als lokaal opbouwwerk en sport- en erfgoedcoaching. Makelaars op deelterreinen brengen partijen bij elkaar.

De LAG als bijzondere vorm van publiek-private samenwerking

Dit overzicht laat zien dat de LAG een breed palet aan rollen en taken kan vervullen. Elk van die rollen en taken heeft een eigen meerwaarde voor de ontwikkeling van een gebied. Duidelijk is dat er veel manoeuvreerruimte bestaat. Voorwaarde is draagvlak onder de lokale sterkhouders om daar een eigen invulling aan te geven.

Deze lokale publiek-private samenwerking is bijzonder. Partijen werken in de eerste plaats aan een gezamenlijke visie. Daarnaast voert het gebied via de LAG zelf de regie over de besteding van de Europese en lokale publieke middelen die aan de LOS gekoppeld zijn.

1) Zie ook: Our common future, een internationaal samenwerkingsproject over de LEADER-methode, onder leiding van het Oostenrijks LEADER Forum

Maris Seijben

Van idee tot actie: hoe LEADER het Limburgse platteland van onderop verbetert

Maris Seijben, NSP-coördinator Provincie Limburg

Een verwaarloosde tuin in Berg en Terblijt die uitgroeit tot belevingstuin. Een speeltuin in Meerssen die ook senioren en rolstoelgebruikers verwelkomt. Een eeuwenoude moestuin bij Kasteel Vlieg die in oude glorie herrijst. Voor programmacoördinator Maris Seijben van LEADER provincie Limburg zijn het geen abstracte beleidsdoelen, maar tastbare resultaten. “Als ik nu rondrijd hier door Zuid-Limburg, dan zie ik gewoon echt de concrete resultaten van de LEADER-projecten.”

Seijben is sinds september vorig jaar het aanspreekpunt voor de twee Limburgse LEADER-gebieden: Zuid-Limburg met zestien gemeenten en het kleinere Weerterland, dat de gemeenten Weert, Nederweert en Leudal omvat. Voor de periode tot en met 2027 staat in totaal 4,3 miljoen euro aan Europees geld klaar.

Spil tussen bestuur en uitvoering

Haar rol omschrijft de coördinator het liefst als die van verbinder. Tussen het provinciaal bestuur en Stimulus, die de projectkosten beoordeelt, en de LAG's die de projecten kiezen. “Mijn rol is voornamelijk dat ik ervoor zorg dat de LAG blijft draaien, zijn werk kan blijven doen, met alles wat ervoor nodig is.” Anders dan in sommige andere provincies zit de provincie Limburg bewust niet zelf in de LAG's. Twee externe secretarissen vervullen die rol, waardoor de provincie iets meer op afstand staat.

Formeel houdt Maris zich dus niet bezig met de afzonderlijke aanvragen. Toch is ze bij elke vergadering waar nieuwe projecten worden gepitcht, en ze bezoekt het liefst elke opening. “Ik heb gewoon een intrinsieke motivatie om er heel erg bij betrokken te zijn.” Die betrokkenheid was er niet meteen. “Ik had nog nooit van LAG's gehoord toen ik eraan begon.” Toen ze zich inlas, sloeg de twijfel om in enthousiasme. Het programma sluit naadloos aan bij waarom ze ooit bij de overheid ging werken: bezig zijn met haar eigen leefomgeving.

‘Als ik nu rondrijd hier door Zuid-Limburg, dan zie ik gewoon echt de concrete resultaten van de LEADER-projecten’

De meerwaarde van de LEADER-aanpak

LEADER is meer dan alleen financiering van projecten. Het is een bewezen methode voor plattelandsontwikkeling van onderop met meerwaarde voor het gebied. De meerwaarde van LEADER is sinds deze periode vast onderdeel van de monitoring en evaluatie van het programma.

LAG's monitoren hun voortgang en doen halverwege en aan het eind een (zelf-) evaluatie. De uitkomsten delen zij in het gebied. Daarnaast is dit input voor de landelijke en Europese monitoring en evaluatie van LEADER. Vanuit Europa en het NSP zijn er daarom indicatoren opgesteld. Hiermee verzamelen alle LAG's dezelfde informatie. Daar zitten nu ook indicatoren bij voor het in kaart brengen van de meerwaarde van LEADER. Deze indicatoren worden aangevuld met inhoudelijke informatie uit (jaar-) verslagen en interviews.

Onderdelen meerwaarde

Het in kaart brengen van de meerwaarde van LEADER gebeurt aan de hand van drie componenten:

1. Verbeterd sociaal kapitaal

Door netwerken en vertrouwen tussen publieke en private partijen in een gebied kunnen nieuwe samenwerkingen tussen sectoren ontstaan. Kernbegrippen zijn gedeeld vertrouwen en ondersteuning, gedeelde normen, vergrote kennis en capaciteiten en sterke netwerken.

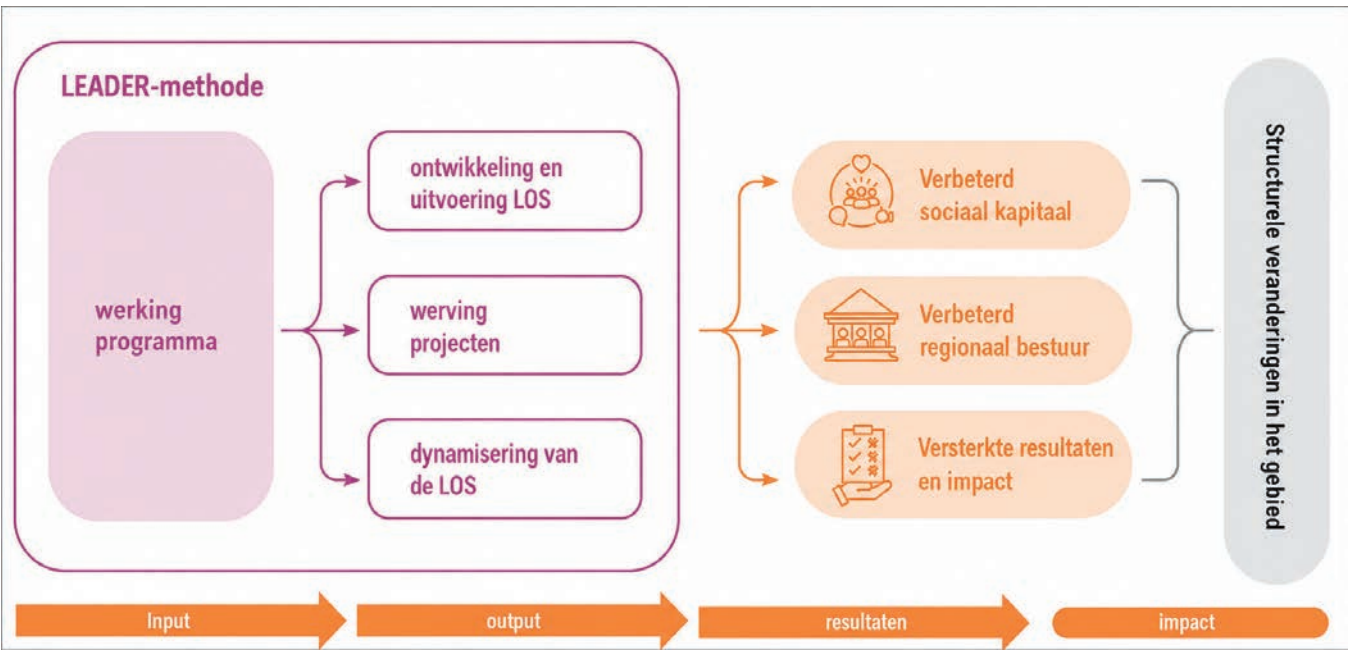
2. Verbeterd regionaal bestuur

Samenwerking binnen de LAG en samenwerking van de LAG met andere uitvoeringspartners. Kernbegrippen zijn de mate waarin actoren betrokken zijn bij besluitvorming en de capaciteit van de LAG om het programma goed uit te voeren.

3. Betere projectresultaten

Betere kwaliteit van de projecten door het meedenken en verbinden door de LAG. Dat kan zijn doordat het project meer continuïteit heeft (duurzamer is), doordat het innovatief is, doordat er een nieuwe aanvrager achter zit, doordat het door veel financieringsbronnen meer draagvlak heeft of doordat er meer samenhang is tussen projecten.

Alle onderdelen van de LEADER-methode, het maken van een LOS, het werven van projecten en de dynamisering van de LOS (het delen van kennis, communicatie, deskundigheidsbevordering, monitoring en evaluatie), dragen bij aan deze meerwaarde.

Midterm-evaluatie

Bij de evaluatie halverwege wordt de meerwaarde voor het eerst in kaart gebracht. Deze midterm-evaluatie bestaat uit verschillende onderdelen zoals het evalueren van de voortgang en een zelfevaluatie. Bij dat laatste gaat de LAG in gesprek over een aantal vragen en stellingen, de samenstelling en werkwijze van de LAG, de projecten en effecten en de LEADER-werkwijze.

Beoordelen of de LAG goed op koers ligt is ook een onderdeel van de midterm-evaluatie. De LAG beoordeelt vervolgens ook of er wijzigingen nodig zijn in de eigen samenstelling, de LOS of de werkwijze.

Beeld tot nu toe

Tussen september 2025 en juli 2026 voerden de 31 LAG's in Nederland hun midterm-evaluatie uit. Qua voortgang is het beeld dat nagenoeg alle gebieden meer dan de helft van hun projectbudget hebben besteed. In sommige gebieden is het budget al nagenoeg of geheel vergeven. Projecten zijn dan tot uiterlijk eind 2028 in uitvoering.

Alle LAG's voerden in deze periode ook een zelfevaluatie uit. Sommige LAG's deden dit samen met een andere LAG. Dit zorgde dan gelijk voor uitwisseling over elkaars werkwijzen en soms ook voor afspraken over meer samenwerking of uitwisselingsbezoeken. Veel LAG's vroegen een andere LEADER-coördinator of een externe gespreksleider om de zelfevaluatie te begeleiden zodat de eigen coördinator kon meedoen in het gesprek.

Uit de zelfevaluaties komt onder andere naar voren dat veel LAG-leden enthousiast zijn over de samenwerking en het onderling vertrouwen binnen de LAG. Ze merken dat ze beschikken over een groter netwerk en dat ze veel leren. Ook zien ze dat er meer projecten van de grond komen als je mensen samenbrengt. Zij zien het meedenken met initiatiefnemers als meerwaarde voor de projecten en voor zichzelf. Uitdagingen liggen er in het versterken en bereiken van het netwerk, de communicatie en het vereenvoudigen van de aanvraagprocedure. Over de meerwaarde van LEADER geven LAG-leden aan dat je met LEADER 1 + 1 = 2+ krijgt. Ze zien ook dat dit de lokale betrokkenheid en het eigenaarschap versterkt en dat het stimulerend werkt voor innovatie en samenwerking.

Van alle midterm-evaluaties en zelfevaluaties van de afzonderlijke LAG's wordt nu een landelijke midterm-evaluatie gemaakt met daarin ook een beeld van de meerwaarde van de LEADER-aanpak. De landelijke midtermevaluatie is begin 2027 te verwachten.

Henk Emmens

‘LEADER kan van groot belang zijn voor lokale gemeenschappen’

Wie wil zien wat LEADER oplevert, moet niet in het provinciehuis zijn maar in de dorpen. “Het echte werk zit in het veld, in de dorpen”, zegt gedeputeerde Henk Emmens. “Daaraan moeten we veel aandacht geven.”

Henk Emmens, gedeputeerde provincie Drenthe

Hij bezoekt daarom graag de LEADER-locaties, want de naamsbekendheid blijft een aandachtspunt. “Het gebrek aan naamsbekendheid hoor ik van alle kanten”, zegt hij. De naam vaker laten klinken, dat is het doel.

Erkenning van vrijwilligerswerk

De gedeputeerde noemt LEADER een zeer waardevol instrument, juist voor wie zich vrijwillig inzet. “Het geeft erkenning voor het werk, want het is vaak vrijwilligerswerk”, zegt hij. “Dat je daar met een bedrag waardering aan kunt geven, is zo belangrijk voor de samenleving.” Geld speelt mee, maar het gaat de provinciebestuurder vooral om die waardering. Met kleine bedragen valt grote impact te maken, vindt hij.

Want rond zo'n project gebeurt er iets, merkt de gedeputeerde. Mensen overleggen over een aanvraag, plaatsen samen een bordje of knappen iets op. “Mensen leren elkaar weer beter kennen”, zegt Emmens. Er ontstaan nieuwe contacten, soms zelfs vriendschappen. Dat naoberschap zit in de Drentse genen. LEADER geeft het een steun in de rug.

Platteland zit vol goede ideeën

In de samenleving leeft soms het gevoel dat het geld vooral naar de grote steden gaat. LEADER biedt daar tegenwicht aan. “Geef aandacht aan goede ideeën, geef waardering aan vrijwilligerswerk”, zegt hij. Ook het zelfstartend

vermogen van inwoners, verenigingen en organisaties verdient erkenning. En goede ideeën zijn er volop: het platteland zit er vol mee. Tegelijk kijkt de provinciebestuurder vooruit: de aanpak voor kleine projecten heeft volgens hem waarde die verder reikt dan het Europese geld alleen.

‘Waardering van vrijwilligerswerk is ontzettend belangrijk voor de samenleving’

Wat LEADER in Drenthe goed laat werken? Volgens Emmens de manier waarop mensen er samenleven. “De mensen zetten samen de schouders eronder. LEADER is een mooi instrument om lokaal goede dingen te doen. Voor lokale gemeenschappen kan dit van groot belang zijn.”

Terugkijken, rondkijken én vooruitblikken

LEADER bestaat dit jaar 35 jaar. Sinds de start in 1991 ondersteunt LEADER op grote delen van het Nederlandse platteland duizenden lokale initiatieven. Dit gebeurt zowel financieel als met kennis, contacten en meedenkkraft. LAG's toetsen alle initiatieven op hun 'LEADER-waardigheid': hebben de projecten voldoende LEADER-kenmerken? Het LEADER-programma en de LEADER-aanpak dragen concreet bij aan versterking van de vitaliteit, aantrekkelijkheid en sociale samenhang op en van het Nederlandse platteland.

Inmiddels zijn we halverwege de zesde LEADER-periode. Met gepaste trots constateren we dat LEADER in elk tijdsgewricht - juist ook nu - zijn meerwaarde bewijst. Dat hopen we met deze uitgave te laten zien, ook als inspiratie voor de toekomst.

De LAG's in de LEADER-gebieden zijn nog hard aan het werk. Ze wijzen de resterende middelen toe aan nog meer LEADER-waardige initiatieven. Daarnaast verzamelen en evalueren zij de opgedane kennis en behaalde resultaten, kwantitatief én kwalitatief. Ook delen zij die binnen het gebied.

Op weg naar de nieuwe periode

Terwijl de LEADER-gebieden nog volop bezig zijn met de uitvoering van hun LOS, presenteerde de Europese Commissie in juli 2025 haar voorstellen voor de invulling van de nieuwe Europese begroting en programma's voor de periode 2028-2034. De verwachting is dat de onderhandelingen tussen Commissie, Europees Parlement en Europese Raad (waarin de Nederlandse regering ook is vertegenwoordigd) in de loop van 2027 leiden tot een besluit over een nieuwe begroting.

De Commissie gaf aan dat LEADER, als onderdeel van het Europese landbouw- en plattelandsbeleid, ook in de nieuwe periode een belangrijk instrument zal zijn. De mogelijkheden om het instrument breder in te zetten dan (alleen) in het landbouwbeleid worden groter. Op dit moment is echter nog onduidelijk hoe dat er concreet uit gaat zien. LEADER blijft een verplicht onderdeel van het GLB, maar het is nog onzeker of het verplicht blijft om een bepaald percentage van het plattelandsbudget voor de LEADER-aanpak te reserveren.

In een position paper¹ pleit LEADER Netwerk Nederland ervoor de gebiedsgerichte en bottom-upwerkwijze van LEADER verder te versterken. Dat is juist van belang met het oog op de vele opgaven waarvoor landbouw en platteland de komende jaren worden gesteld. Dit betekent enerzijds een goede regionale basis voor publiek-private samenwerking. Anderzijds helpen voldoende (soorten) middelen en mogelijkheden bij het verwezenlijken van een brede waaier aan vernieuwende en integrale initiatieven. Deze zullen de kracht en pracht van het Nederlandse platteland verder versterken.

1) <https://www.l-n-n.nl/wp-content/uploads/Position-paper-LEADER-na-2027-versie-28-5-2026.pdf>

Lijst van afkortingen en begrippen

CLLD

Community Led Local Development: door de gemeenschap geleide lokale ontwikkeling. CLLD is het ‘zusje’ van LEADER. Het kent een vergelijkbare aanpak, maar wordt in andere Europese programma’s toegepast, zoals het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling

ELFPO

Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling. Hieruit komen de Europese middelen voor de uitvoering van het plattelandsbeleid, waarbinnen LEADER valt.

GLB

Gemeenschappelijk landbouwbeleid. Dit is het Europese beleid voor landbouw en platteland, dat sinds de jaren ‘60 van de vorige eeuw bestaat. De eerste pijler omvat marktordeningsmaatregelen en directe inkomenssteun aan agrarische ondernemers; de tweede pijler wordt gevormd door het plattelandsbeleid.

LAG

Lokale Actie Groep. De LAG is samengesteld uit vertegenwoordigers van publieke en private stakeholders en heeft als taken het uitvoeren van de Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS), aanjagen van projecten, ondersteunen van initiatiefnemers, beoordelen en selecteren van projecten, vaststellen van de subsidiebedragen en monitoren en evalueren van de uitvoering van de LOS.

LOS

Lokale Ontwikkelingsstrategie. Elk LEADER-gebied stelt op basis van een gebiedsproces een plan op voor de betreffende LEADER-periode: de Lokale Ontwikkelingsstrategie. Na goedkeuring wordt de LOS uitgevoerd door de LAG.

LEADER

Liaison Entre Actions de Développement de l’Économie Rurale, het Europese initiatief voor innovatieve, bottom-up, gebiedsgerichte plattelandsontwikkeling in samenwerking met lokale private en publieke actoren.

NSP

Nationaal Strategisch Plan. Dit is de Nederlandse invulling van het GLB voor de periode 2023 – 2027.

POP

Plattelandsontwikkelingsprogramma, tussen 2000 en 2022 de Nederlandse invulling van het ELFPO (Europees fonds voor plattelandsontwikkeling), ook wel de 2e pijler van het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) genoemd. Opgevolgd door NSP.

ROGLB

Regieorganisatie GLB. De Regieorganisatie GLB is een gezamenlijke programmadirectie van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) en de twaalf provincies. De Regieorganisatie GLB ondersteunt alle partijen die betrokken zijn bij de realisatie van het GLB 2023-2027 en stuurt aan op het bereiken van de doelen die in het Nationaal Strategisch Plan (NSP) zijn vastgelegd.

RVO

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Is voor lidstaat Nederland het betaalorgaan van GLB-subsidies.

LEADER Netwerk Nederland